

ÉDES ANYANYELVÜNK

XII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1990. OKTÓBER-DECEMBER

ÁRA: 25 FORINT

A tartalomból

Lőrincze Lajos:
Merre tart az Anyanyelvi
Konferencia?

**Galambos Ferenc
Iréneusz:**
Az öntudat csorbulásai

Deme László:
Új nyelvi eszmények felé

Balázs Géza:
Higgadtság, a kibeszélés
mámora, „politikai diliflejni”

Kovalovszky Miklós:
Informál is az (in)formális?

Tóth Zsuzsanna:
Vitrayék bajvívása...

Holczer József:
Gyerek és karácsony van

Simon Zoárd:
Szegény apanyelvünk

Pályázat diákújságíróknak
és diákrádiósoknak

Az Édes Anyanyelvünk Fa-
csaró díja

A Marosvásárhelyi sorok

Széchenyi Istvánra emlékezünk

A Széchenyi Társaság szeptember 21-én ebben az évben is megrendezte koszorúzási ünnepségét a Magyar Tudományos Akadémia előtti Széchenyi-szobornál. A koszorúzásnak az adott különös jelentőséget, hogy valamennyi politikai párt – egy pillanatra megállva a választási küzdelemben – egységesen rótt le tiszteletét a legnagyobb magyar emléke előtt. **Antall József** miniszterelnök ez alkalommal mondott ünnepi beszéde csak az Édes Anyanyelvünkben jelenik meg.

Hölgyeim és Uraim!

Ezen a helyen, ahol Széchenyi István szobra áll, nemcsak a szobor emlékeztet a legnagyobb magyarra, hanem alkotásai, a Lánchíd és az Akadémia is. Azt hiszem, életművének e két nagy emléke, a Lánchíd és az Akadémia önmagában is szimbolizálja a Széchenyi-életművet, mégpedig a gyakorlatot, a gyakorlatiasságot és a szellemiséget, a tudományt s ennek a kettőnek az egységét.

Széchenyi István 199 esztendővel ezelőtt Bécsben meglátva a napvilágot különös Európába, különös Magyarországra született. Egy olyan korban, amikor a francia forradalom kirobbanása után Franciaország a nagy kísérletet tette, hogy megszűlessék az új Európa, megszülessék egy korszerű, modern világ. Ez az az időszak, amikor Széchenyi elindulva pályáján, mindjárt ennek a korszaknak a végét jelentő időszakban, megérthette azt, hogy részt vehetett a lipcsei csatában. Az egykori huszártiszt, tele gondokkal, élve kortársai, élve osztálya minden lehetőségével rádőbrent arra, hogy milyen állapotban van Magyarország; és ő, akinek minden lehetősége megvolt arra, hogy könnyű életet élhessen, ha „kell”, a szórakozással töltse életét, a legne-

hezebbet választotta: a nemzet megújításának szolgálatát.

Ez olyan életmű, amelyben a magyar átalakulás nagy tárgyi emlékei ehhez az életműhöz kapcsolódhatnak: hidak, Tisza-szabályozás és könyvek sora, könyvek, amelyek a léténysztestől a közgazdaságon át alapvető jogi és politikai reformokat érintettek.

Ez az életmű számunkra azt jelenti, hogy Magyarország a modernizáció, az újrakezdés országa lehet. A Széchenyi-életmű arra tanít, hogy a nemzeti önismeret mindenképp főlött áll, de ahhoz, hogy megteremthesük az új Magyarországot, meg kell teremtenünk az ország modernizációjának eszközeit, korunk közlekedését, amit ma sokkal szélesebb értelemben az infrastruktúra kiépítéseként értelmezünk.

A Széchenyi-életműben a nemzeti önismeret azt jelenti, hogy ahhoz, hogy végrehajthassuk ezeket a gyakorlati feladatokat, nem nélkülözhetjük az embert, az országglakost, nem nélkülözhetjük azt a magyar embert, aki tisztában van saját képességeivel, saját korlátaival. Széchenyitől megtanulhatjuk, hogy az önismeret azt is jelenti: minden hibánkkal, minden rossz tulajdonságunkkal is tisztában kell lenni. Különös figyelemmel volt arra, hogy olyan jellemvonásokat alakíttasson ki mindenkivel önmagában, amik képessé teszik a változtatásra, képessé teszik arra, hogy mellőzze a fellengzőségeket, mellőzze a búskomorságot, mellőzze a kedvtelenséget, és mellőzze mindazokat a tulajdonságokat, amelyek megbénítják az embert alkotó tevékenységében. Széchenyi igazán tudta, hogy mit ér az ember, ha magyar, és tudta, mik az alkotás eszközei, a gyakorlatiasságtól a legmagasabb szellemiségig, a politikai tisztánlátástól a nemzeti önismeretig.

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos
Akadémia
anyanyelvi, helyesírási
és magyar nyelvészeti
bizottságának, valamint
a Magyar
Nyelvtudományi
Társaságnak,
a TIT országos magyar nyelvi
választmányának és
a Széchenyi Társaságnak
a támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:
Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:
Deme László
Fábián Pál
Halasy-Nagy Endre
Rácz Endre
Tolcsvai Nagy Gábor

Felelős szerkesztő:
Benczédi József

Helyettese:
Grétsy László

Szerkesztőség:
Budapest VII.,
Kazinczy u. 23-27.
1364 Budapest
Pf. 122.

Kiadja:
a Széchenyi Társaság

Felelős kiadó:
Dr. Rubovszky András

Megjelenik negyedévenként.

Egy szám ára: 25 Ft.

Előfizethető:
a Széchenyi Társaságnál,
Sobieski János u. 40. I. e. 1.
közvetlenül vagy
postautalványon.

Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Kárpátalján: 8 rubel
Szlovákiában: 50 korona
Erdélyben: 60 lej
a Vajdaságban: 20 dinár
Burgenlandban: 20 schilling

HU ISSN 0139-9457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1072 Budapest,
Király u. 47. Telefon: 12-13-902
Felelős vezető:
a kft ügyvezető igazgatói

Ezzel az életművel, ezzel az életút-
tal szembesülve mi is megjárjuk a
magunk életútját, és végrehajtjuk azt
az átalakulást, amely nem kisebb és
nem kevésbé nehéz, mint amit Szé-
chenyinek jelentett saját korában az
átalakulás. De nekünk arra is töreked-
nünk kell, hogy amikor Széchenyire
emlékezünk, amikor Széchenyinek
állítunk újra emléket, sorra vesszük
alkotásait, sorra vesszük tanításait,
akkor az egész kort, azokat a nagy-
okat együttesen kezeljük, akik Széche-
nyi Istvánnal együtt megalkották és
lerakták a modern Magyarország
alapjait.

Nem lehetünk jó hívei Széchenyi
Istvánnak, ha nem gondolunk azokra
is, akik e tér másik oldalán állnak: De-
ák Ferencre, Eötvös Józsefekre és tő-
lünk északra Kossuth Lajosra és má-
sokra, ennek a nagy átalakulásnak a
harcosaira. Meg kell tanulnunk végre,
hogy együtt kell néznünk azokat, akik
a nemzeti megújítást, a szabad-
elvű jogállamiságot az értékek meg-
őrzésével megteremtették, és a jövő-
ben se arra törekedünk, hogy egyik
nagyunkat kizárjuk a másikkal, egyik
nagyunk ünneplésekor a másikat hát-
térbe szorítsuk. Nem lehet Széchenyi
ürügyén Kossuth Lajost és nem lehet
Kossuth Lajos ürügyén Széchenyit
vagy Deák Ferencet vagy a többieket
semmivé tenni.

Végre fel kell ismernünk múltunk-
ban is, hogy nemzeti mitológiánknak
e nagy alakjai együtt és együttesen
hősei, és együttesen küzdöttek akkor
is, amikor vértanút is adtak az első
magyar miniszterelnök, Batthyány La-
jos személyében.

Ez a nemzedék, ez a korosztály
örök tanításokat hagyott ránk a politi-
kában, a metodikában és a moralitás-
ban. Ezekhez kell hűeknek lennünk,
és amikor hétköznapi cselekvéseink-
ben, hétköznapi politikai összeütkö-
zéseinkben mi is a jobbért küzdünk,
akkor mindig együttesen kell arra
gondolnunk, hogy amikor ennek a
nagy nemzedéknek a tagjai egymás-
sal is perlekedve, egymással is meg-
ütközve harcoltak, ugyanazért a füg-
getlen és szabad Magyarorszáért
harcoltak; és nekünk, akik más irány-
zatokat képviselve, más politikai szer-
vezetekhez tartozva egymással politi-
kai versenyt futunk, alapvető kérdé-
sekben, alapvető szolgálatokban
együttesen kell harcolnunk. Erre
nemcsak Széchenyi István életműve,
hanem az egész nemzedék együtte-
sen kell, hogy kötelezzon bennünket.
Ennek jegyében emlékezünk. Amikor
erre a nem kerek esztendőre esett a
választás, azért tettük, hogy egy esz-
tendőn keresztül legyen módunk
Széchenyire emlékeznünk.

Köszönöm a figyelmüket.

TARTALOM

Antall József: Széchenyi Istvánra emlékezünk	1
Lőrincze Lajos: Merre tart az Anyanyelvi Konferencia?	3
Ágoston Mihály: A jugoszláviai magyarság nyelvéről	4
Galamboz Ferenc Iréneusz: Az öntudat csorbulásai	6
Deme László: Új nyelvi eszmény(ek) felé?	7
Lucza Katalin: Volt (lesz) egyszer egy felvételi	8
Szilágyi Ferenc: A Körösök védelmében	8
Péter László: Írásmódor	9
Simon Zoárd: Szegény anyanyelvünk	9
Pásztor Emil: Esterházy vagy Eszterházy?	9
Kovalovszky Miklós: Informál is az (in)formális?	10
Pályázat diákújságíróknak és diákrádiósoknak	10
Bűky László: Képzalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében (K. M.)	11
Kosztolányi Dezső: Nyelv és élet (T. N. G.)	11
T. Nagy Gábor: Frrrisss „szabálytalanságok”	11
Sebestyén Mihály: Közelében többet láttunk	12
A Marosvásárhelyi sorok	13
Szende Aladár: „Az anyanyelv értékrendjének érvényesítése az iskolában” ..	14
Holczér József: Gyerek és karácsony van	14
Az Édes Anyanyelvünk Facsaró díja	15
Pontozó	16
Koltói Ádám: Család	17
Grétsy László: Bölcsességre vall-e?	17
Tóth Zsuzsanna: Vitrayék bajjívása... ..	17
Az Anyanyelvápolók Szövetségének új felhívása	18
Túri Gáborné: Céljaink és terveink	18
D. L.: Az Idei Kazinczy-jutalmások	18
Pálur Endréné: Egy új típusú anyanyelvi verseny	19
Pintér István: Felhívás az Anyanyelvápolók Szövetségének helyi csoportjaihoz	19
P. E.: Helyesírási döntő Egerben	19
Balázs Géza: Higgadság, a kibeszélés mámora, „politikai diliflepní”	20

Merre tart az Anyanyelvi Konferencia?

Harmadik évtizedének küszöbére lépett az az intézmény, amelyet húsz évvel ezelőtt az a sokfelől megfogalmazott szándék hozott létre, hogy segítsük a határainkon kívül élő, kívülre került magyarságot nyelvének ápolásában, megőrzésében; magyar kultúrájának fenntartásában, gyarapításában; a magyar néphez, a magyarsághoz fűződő kapcsolatait ében tartásában, fejlesztésében.

A kezdetekről, a mozgalmat elindító első találkozóról így emlékezett meg dr. Bánk József, akkori váci püspök:

„Forró augusztusi napon gyűlt össze 1970 nyarán az első Anyanyelvi Konferencia Debrecenben. A világ minden tájáról hazatért honfitársaimmal együtt ott ültem a padban, mint védnök. Megilletődött hangulatban hallgattuk Bárczi Géza professzor tudós előadását a magyar nyelv értékeiről. Elgondolkodtam. A szélrózsa minden irányában szétszóródott magyarokat most a közös haza tudata és az anyanyelv szeretete visszahozta szép számban az óhazába, hogy Anteusként megint találkozzanak az édes anyafölddel. A konferencián sok életrevaló gondolat született. Valamennyiünk lelkében feltámadt a kívánság: folytatása következék! A kapcsolat maradjon köztünk állandó!”

A folytatás – tudjuk – nem maradt el, a kapcsolatok is állandósultak. A kétségtelenül meglevő és nem jelentéktelen nehézségek ellenére.

A nyugati magyarság nem kis része bizalmatlanul tekintett az új kezdeményezésre: az államhatalomnak az emigráció megosztására való törekvését látta benne. De akik – az ügy érdekében – vállalták az együttműködést, azoknak is voltak fenntartásai s főként egy – következetesen hangoztatott – kívánságuk: ne korlátozódjék az Anyanyelvi Konferencia tevékenysége a nyugati és a tengerentúli emigrációra, hanem terjedjen ki a környékbeli államok magyarságára is.

A bizalmatlanság fokozatos oldódásának oka egyrészt az volt, hogy az Anyanyelvi Konferencia irányítói és munkatársai igyekeztek kirekeszteni a mozgalmából a napi politikát, ragaszkodtak tevékenységükben a nyilvánosan meghirdetett célokhoz. Erősítette hitelét az is, hogy munkájában a magyar társadalom igen széles rétege vállalt szerepet, feladatot: írók, tudományos kutatók, művészek, egyházi és közeleti vezetők; szervezésében támaszkodhatott a Magyar Tudományos Akadémia több intézetére, egyetemnek s más oktató, kutató és kulturális intézménynek segítségére. De főként az évek során mutatkozó eredmények győzték meg a kételkedők többségét.

Borbándi Gyula, aki az Anyanyelvi Konferencia tevékenységét is tárgyilagosan vizsgálta, ezt írta „A magyar emigráció életrajza” című könyvében, nem kevés kritikai megjegyzés után: „Az anyanyelvi mozgalom elkönnyelhet több jelentős eredményt is. Nem kétséges, hogy serkentette a külföldi magyar nyelvoktatást; támogatta a hétvégi iskolákat és tan-

folyamokat; megismertette a tanárokat és nevelőket, az ének- és táncoktatókat a magyarországi pedagógiai módszerekkel és tapasztalatokkal; segítette a külföldi egyetemeken dolgozó magyar lektorok és előadók munkáját; kiadott néhány használati tankönyvet; előmozdította idegenben élő magyar fiatalok magyarországi tartózkodását és magyar beszélkészségének javulását. Kiállításokat rendeztetett nyugati magyar képzőművészeknek, megszervezte egy költői antológia megjelenését, lehetőséget adott külföldön élő magyar szakembereknek rendszeres találkozókra és hazai kártársakkal való eszmecsere. Ezek kétségtelenül értékes teljesítmények és elsősorban azoknak a kitűnő nyelvészeknek, tanároknak, pedagógusoknak, íróknak az érdeme, akik magát az ügyet tartva szem előtt, politikától függetlenül is tehetségüket és tudásukat a magyar nyelv külföldi megmaradása szolgálatába állították. Ennyiben a kezdeményezés sikeresnek mondható. Részben az anyanyelvi mozgalomnak és az általa bekövetkezett légkörjavulásnak tulajdonítható az is, hogy a hetvenes évek közepétől mind több nyugati magyar költő és elbeszélő művei napvilágot látnak a hazai folyóiratokban és lapokban.”

Ezt a felsorolást persze még alaposan ki lehetne egészíteni, főként az utóbbi évek eredményeivel, eseményeivel. De most a továbblépésről, azokról az új feladatokról inkább szólnunk, amelyeket a hazánkban és a világban bekövetkezett változások lehetővé tesznek.

Az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége ez év augusztus elsőjén Budapesten tartott ülésén döntött az anyanyelvi mozgalom megújítása felől. Ugyancsak egy „forró augusztusi napon” tehát, amikor is – Göncz Árpád államelnök jelenlétében – dr. Bánk József nyugalmazott érsek-püspök átvette az anyanyelvi mozgalom legfűségesebb, legkitartóbb munkatársainak kitüntetésére alapított Bárczi Géza-emlékérmet.

A védnökségi ülés egyhangúlag kinyilvánította, hogy: „Az Anyanyelvi Konferencia autonóm, demokratikus, pártoktól független, nemzetközi magyar mozgalom, amely a Magyarországon kívül kisebbségi helyzetben és szórványban élő magyarok anyanyelvi és kulturális oktatását és művelődését támogatja, magyar nemzeti tudatának megtartását és fejlesztését segíti. A mozgalom munkájában részt vehetnek a világ magyarságának szervezetei, intézményei, egyházai, egyesületei, fórumai és személyiségei, illetve bárki, aki elfogadja és támogatja az Anyanyelvi Konferencia céljait.”

Az autonómia, a függetlenség, a jogos és természetes igénye az anyanyelvi mozgalomnak; az, hogy saját maga alakítsa ki tevékenységének tartalmát, módszerét, maga válassza ki azokat a személyeket, akikkel együtt akar működni, s maga döntse el, milyen intézményeket kíván munkájába bevonni. Ezt a függetlenséget

persze nem elég deklarálni, ki is kell harcolni, s meg is kell őrizni.

A függetlenség zálogát – ez is kiderült a tanácskozás során – a védnökség tagjainak többsége abban látja, hogy az Anyanyelvi Konferencia szakmai testület marad, nem óhajl egyetlen politikai intézmény szócsöve sem lenni, igyekszik továbbá mindazokat a hiteles személyeket a maga munkájába bevonni, akiknek élete bizonyíték és biztosíték arra, hogy különféle érdekektől függetlenül szolgálni akarják az Anyanyelvi Konferencia céljainak megvalósítását.

Természetes az a szándék is, hogy az Anyanyelvi Konferencia – tervszerűen s az eddiginél jóval nagyobb mértékben – kiterjeszti tevékenységét a környékbeli államokban élő magyar nemzeti kisebbségre. Ezt joggal el is várják tőlünk ö maguk is; az lenne a természetellenes, ha ezt a feladatot – amikor már lehetőség nyílik rá – nem vállalnánk.

Az Anyanyelvi Konferencia munkájának ez a bővülése, sőt: irányváltása jelentős új feladatokat is ró a mozgalmra.

Először is fel kell mérni a helyzetet, meg kell állapítani a gondokat: hol, milyen segítségre, támogatásra van szükség. Ezt a munkát, a felmérést s az ezután következő feladat kijelölést, továbbá a munka megszervezését az egyes magyar nemzeti kisebbségek szakembereivel, intézményeivel szoros együttműködésben lehet és kell végezni. Tudva azt, hogy minden országban más és más a helyzet, a gond s a lehetőség, tehát a végzendő munkát is ehhez képest kell megtervezni és elvégezni.

A legtöbb gondot, meglepetést azonban – ne hallgassuk el – az „államközi” vonatkozások, kapcsolatok okozzák majd az Anyanyelvi Konferencia munkájában. A nyugati és a tengerentúli emigrációval kapcsolatban ez a kérdés problémamentes volt. Befogadó államaik egy része hivatalosan is támogatta, anyagilag is segítette a közös munkát, a többiek pedig jóindulatúan tudomásul vették a kapcsolatok kialakulását; az állam részéről ellenőrzéssel, tiltakozással szinte sehol sem találkoztunk. A mi térségünkben viszont – tudjuk – a nemzeti kisebbségek helyzetéről, igényeiről, a velük való kapcsolatok ápolásáról beszélve akarva-akaratlanul is érzékenységeket érintünk, ellentéteket szítunk, sebeket tárunk fel.

Nagy erőpróbája, méltó feladata lesz az Anyanyelvi Konferenciának is, hogy munkálkodása során bebizonyítsa: nincsenek rejtett szándékai, ellenséges indultai; az az óhaja, hogy a magyar nyelv, a magyar kultúra ápolásának, megőrzésének igénye a másik nyelv megbecsülésével, megismerésének, elsajátításának igényével párosuljon. Így gazdagodik s erősödik az állam is, ahol az önmagukat, nyelvüket, kultúrájukat, múltjukat vállalható magyar nemzetiségű állampolgárok – Tamási Áron sokszor idézett példázata szerint – *otthon* érzik magukat, megtalálták hazájukat.

Lőrincze Lajos

A jugoszláviai magyarság anyanyelvről

(Folytatás)

Minden nyelv, míg él, változik. Nem a változás ténye ad tehát okot a borúlátásra, hanem a változás mibenléte és iránya. Sőt: egyáltalán nem a magyar nyelv együttes változásáról van szó, hanem a jugoszláviai magyarság anyanyelvi készségéről, mely által nálunk sajátosan alakul a tankönyvek nyelve, az újságoké, a televízióé, és (amennyiben és ahol létezik ilyen is) a közigazgatás nyelve válik idegenszerűvé, nehezen érthetővé, pongyolává, hamissá.

Végül is milyen szinten áll anyanyelvi készségünk; pontosabban: létezik-e, s ha van, milyen a jugoszláviai magyarság köznyelvi készsége?

Több okból bonyolult a kérdés, nehéz rá válaszolni. Először is, mert a magyarság Észak-Jugoszláviában szétszórta magát. S míg a Vajdaság egyes területei is (a Kelet- és Dél-Bánság, a Szerémség) e tekintetben szinte ismeretlenek számunkra, ugyanakkor a kelet-horvátországi Eszéknek és környékének a köznyelvét ismerjük, s az nem mutat semmi jelentős különbséget, még szintkülönbséget sem. Másrészt a jugoszláviai magyarság anyanyelvi készségének vertikális tagolódása szintén megnehezíti annak eldöntését, hogy egyáltalán beszélhetünk-e az itteni magyarság köznyelvről. Nálunk a szélsőségek nagyobbak, mint az anyaországban, mégpedig jórészt függetlenül az általános műveltségtől. Legalábbis ez a sajátos, sőt ez az, ami leginkább aggasztó.

Az ugyanis, hogy a falusi és a megmaradt tanyai lakosság jelentős része főleg csak nyelvjárással beszél, természetes, és egyáltalán nem ad okot aggodalomra, már csak azért sem, mert nagy részük viszonylag tisztán, idegenszerűség nélkül használja anyanyelvét. Érteni pedig a magyarköznyelvetisértik valamilyen (az iskola, a rádió és a televízió révén), főleg északon.

Északkelet-Bácskában beszélhetünk anyanyelvi kultúrával bíró magyar nagyközönségről is. Ez bizonyára nagymértékben a

magyar televízió hatásának köszönhető, azonkívül, hogy a magyar nyelvű alapfokú közoktatás is ezen a területen a legkedvezőbb szintű. Természetesen az még vitatható (vagy talán már nem is), hogy az üzemekben, tanterületekben s a közélet más területein beszélt nyelvváltozat mennyire azonos a magyar köznyelvvél, illetve tekinthetjük-e a magyar nyelv regionális változatának.

Azt hiszem, az utóbbinak igen, noha egységes nyelvváltozatról itt sem lehet szó, s egy szűkebb értelmiségi réteget kivéve, az idegen nyelvi hatás állandóan jelen van, így az egyetemes magyar köznyelv szempontjából ennek a nyelvváltozatnak az érthetősége is minduntalan megakad. Nemcsak az ún. hivatali nyelvünkre gondolok, hanem a spontán szóképzési, szóvonzati és észjárásbeli keveredésre is.

Az említett, viszonylag nem nagy területtől keletre, nyugatra és délre tapasztalhatók a sajátos (és domináns) problémák. Nyelvi problémákra gondolok. Ha itt különválasztjuk az írókat, a magyartanárokat, az újságírókat, a színészeket, a rádió, a televízió és a könyvkiadók munkatársait, akkor csak elvétve találunk olyan magyar értelmiségit, aki nyilvánosan úgy tud megszólalni, hogy az a nyelvváltozat köznyelvinek tekinthető legyen. Akár orvosról, politikusról, akár közigazdásról lenne szó például.

Ezek a területek a különválasztott szűk réteg és az említett csekély (esetleges) kivétel nem jogosíthat föl bennünket arra, hogy itt a magyar köznyelv általános jelenlétére hivatkozzunk.

Abban az értelemben, hogy írásban vagy szóban nálunk is folyik magyar nyelvű nyilvános kommunikáció falvaink és városaink között, iskolai oktatásban, üzemi értekezleteken (esetleg), továbbá művelődési rendezvényeken, valamilyen közös nyelv, ha nem is egységes, valóban létezik. – Az más kérdés, hogy ez a közös nyelv, mely szétszórta magát a Muraszombat és Tamásfalva, il-

letve a Zombor és Maradék, valamint a Kikinda és Székelykeve közötti térségen (együtt a szlovén, horvát, sokác, szerb, szlovák, ruszin és a román, valamint a cigány nyelvvél), egészében megfelel-e a magyar köznyelv normáinak. Senki sem gondolhatja, hogy igen. Úgy azonban nyilván fogalmazhatunk, hogy néha néhol megközelíti.

Főbb vonásaiban így jellemezhetjük azt a nem kevésbé amorfi, de kétségtelenül dominánsan idegenszerű nyelvváltozatot, melyet Jugoszláviában magyar köznyelvként használunk.

Mivel többirányú tagoltsága folytán viszonylag sem egységes, az általános jellemzők főleg csak elviiek lehetnek.

Mielőtt az idegenszerűségről vagy az elidegenedésről szólnék, fontosnak tartom megemlíteni, hogy provincializmusunkat nemcsak ez határozza meg, hanem a nyelvi fejletlenség is. Anyanyelvi készségünk és nyelvi közléssük ugyanis lemarad a századvégi magyar köznyelvhez viszonyítva. Fejletlen a szóképzésben, a kifejezés határozottságában. Beszédünk és írásunk stílusbeli szegénysége és szürkésége aggasztó. (Természetesen sokat számít, hogy hol mérjük ezt a köznyelvfélét. Önámítás lenne ugyanis a „talajmintát”-t egy egészen szűk körű értelmiség nyelvhasználatából venni.)

Nyelvünkben sok a rögtönzött tükörfordítás (a beszédben is), a jelölendő fogalomnak rokon értelmű változatokkal való megközelítése. Ez utóbbi valóban a bizonytalanság leplezése és következménye. Gyakran idegen közszóval igyekezünk értelmezni a magyar megfelelőt, és nem fordítva.

Ezen a szinten már többnyire a magyar nyelvnek megfelelő alakban akarjuk átvenni az idegen közszavakat a szerbhorvátból, de gyakran éppen ez az igyekezet leplezi le anyanyelvi ismereteink hiányát, azaz nem létező szóalakot rögtönzünk (*tendenció, konzultáció*). Máskor

átvesszük szerbhorvát alakjában (*komitét, rezimé*), illetve azt is át vesszük, ami a magyar nyelvben nem jelent semmit (az *agrár*).

A köznyelvként használt provinciális nyelvváltozat egyes rétegeibe (nem csak a mindennapi beszédbe) szerbhorvát szavak és kifejezések is átkerülnek (*skupština*), de még több az értelmetlen tükörfordítás (*váltás*: műszak; *előlát*: előirányoz; *a dolgozók és a polgárok*: a lakosság) és nemritkán a félreértést okozó, rossz fordítás (*obština*: község, 'járászerű település-csoport').

Nyelvünkben azonban korántsem a szókészleteti vétségek jelentik a legnagyobb veszélyt. Ezeket ugyanis viszonylag könnyű fölismerni, ezért esetleg védekezni is lehet ellenük. Negatív hatások több szinten és több irányból érik beszédünket és írásunkat. Legrejtettebbek a nyelvünk rendszerét megátadódó idegen hatások és a pongyolaság. Ezek alapján bomlasztják anyanyelvi készségünket.

A rendszerbeli elidegenedés alatt egyidejűleg bomlik meg a grammatikai rendszer, a beszédhangok artikulációs és kölcsönhatásbeli rendszere, és valamennyire az észjárásunk is. Ezek a rendszerbeli szintek egyaránt érzékenyek. Elsorvad, megbomlik a tartamérzékünk a magán- és a mássalhangzók képzésében. A tipikus és hagyományos szórendet összezavarjuk idegennel, rögtönzöttel, elhomályosítva általa a szórendnek éppen a szintaktikai alapfunkcióját. Nyelvünk alaktani rendszerében elmarad a toldalék előtti hangzónyújtás (*Jajceba, Sevarnadzet*). Itt-ott megbomlott az alanyi és a tárgyias ragozás használatának rendszere. Elmarad vagy zavarossá válik a jelzői szerepű mutató névmások egyeztetése a jelzett szóval (*ez a késés miatt*). Idegen alanytalanságot vettünk át (*Itt írja a kapun*). Számos szöveget szolgáiban fordítunk a szerbhorvátból (*Majd jelentkezem magának. Nem zavarok neked?*). Szólásokat keverünk össze, illetve használunk egészen tévesen.

Nem győzném itt felsorolni, hogy mi mindent tapasztalhatunk, idegen hatást vagy egyszerű pongyolaságból eredő nyelvromlást. Megjegyzendő, hogy az

idegenszerűséget nemcsak a szerbhorvát nyelv párhuzamos használata, közelsége és mindennapisága terjeszti, hanem az idegenszerűséggel már átitatott itteni magyar írás és magyar beszéd is.

Mi várható ettől a minőségi változástól? Egyrészt az, hogy az itteni köznyelvi változat átlaga egyre érthetlenebbé válik az egyetemes magyar köznyelvhez képest, sőt gyakran már nekünk magunknak is érthetetlen, s úgy érezzük: jobban értenénk, ha szerbhorvátul hallanánk az előadást, ha szerbhorvát nyelven olvasnánk a törvényt, a hivatalos értesítést, a magyarra fordított (vagy magyarul megfogalmazott) politikai beszédet, a tankönyvet. Másrészt egyre érthetlenebbnek tűnik az anyaországban hallott vagy olvasott magyar köznyelv igényessége, magyarossága, világossága, tömörsége, gördülékenysége, de nem utolsósorban a spontaneitása.

A tömegtájékoztatás és a közoktatás sokat tehetne a nyelvállapot javításáért, de ehelyett ez is, az is gyakran az idegenszerűséget terjeszti. (Sajnos, erre még olyan példát is említhetnek, mint az Újvidéki Televízió magyar műsora, mely lényegében a nálunk esedékes regionális köznyelv terjesztését lenne hivatva szolgálni. Kérdéses ugyanis, hogy adásainak nyelvezetét valóban tekinthetjük-e egyfajta peremvidéki magyar köznyelvnek, vagy pedig nyelvi provincializmusunk olyan enyhébb változatáról van szó, mely többnyire a köznyelv felé hajlik.) És ez nyilván így is lesz, amíg pl. a televízió nem alkalmaz szakképzett lektorokat a szöveg gondozására, amíg a magyar tagozatok pedagógusai nem a diákok nyelvében szerzik szakképesítésüket.

De akár hogyan írunk és beszélünk is, a legtragikusabb „nyelvállapot”-ot mégsem ez jelenti, hanem hogy évente, sőt ki tudná, milyen gyakorisággal, számosan – anélkül, hogy szülőföldjükről kívándorolnának – lemondanak anyanyelvükről, illetve a gyermekük anyanyelvét adják föl, szerbhorvát tannyelvű tagozatra íratva már az általános iskola első osztályától kezdve.

Ezzel kapcsolatban több megjegyzést is kell tennem.

Az egyik az, hogy ebben a meghökkentő jelenségben nem gondoltam azokra a gyerekekre, akiknek az egyik szülője nem magyar anyanyelvű, tehát akiknek csak az egyik (s nem az egyetlen) anyanyelvét áldozzák föl a szülők.

Másik megjegyzésem, hogy civilizált világban természetes joga minden polgárnak, hogy belátása szerint anyanyelvét vagy hazáját fölcserélje másikkal.

Harmadik megjegyzésem: Az anyanyelv megismerésének, megtartásának és fejlesztésének a joga csak akkor nem látszólagos jog, hanem igazi, hogyha a lehetőség valóban megvan ahhoz, hogy a polgár bármelyik döntését érvényre juttassa. Ez a lehetőség azonban, hol objektív, hol szubjektív akadályok miatt, gyakran nincsen meg. Gyakorlati lehetőség is szükséges tehát ahhoz, hogy a polgár megtarthassa anyanyelvét, azaz anyanyelvként azt, amelyikhez legjobban ragaszkodik, vagy amelyiken legszívesebben, legkönnyebben szól. A jog enélkül gyakorlatilag nem ér semmit.

Viszont mindehhez hozzá kell tennem: a többnyelvű társadalom sajátos közeg: itt a nyelvi egyenjogúság részlegesen is csak nehezen valósítható meg, bármelyik nyelv favorizálása könnyen a többiek kárára történhetne. Ezért sohasem lehet jogos és indokolt az a törekvés, mely egyik anyanyelv érdekeit a másik anyanyelv érdekei fölé helyezi, akár explicit, akár „csak” gyakorlati módon.

Mindenért a szülőt sem lehet okolni, aki lemond gyermekének anyanyelvéről. Nem az ő hibája ugyanis, de objektív akadálynak sem vehetjük, ha a jelentkezők létszámának elégtelensége miatt vagy attól függetlenül, az illetékesek nem nyitottak anyanyelvű tagozatot a nemzetiségi tanulók számára is. Körültekintő helyzet-elemzést kíván az is, amikor a helybeli anyanyelvű továbbtanulás lehetőségei nincsenek biztosítva. Logikus, hogy lehet objektív akadály is. Viszont nagyon is elgondolkodtató, hogy az anyanyelvű alap- és középfokú oktatás híján beállt kényszerhelyzetben mennyire önkéntes a szülő lemondása gyermekének anyanyelvéről.

Agoston Mihály
(Újvidék)

Az öntudat csorbulásai

Másfél évtizedig az ország történelmi határain túli, tudomásom szerint egyetlen magyar nyelvű gimnáziumának, a nyugat-németországi Burg Kastl-inak voltam az igazgatója; húsz éve pedig a legkisebb magyar kisebbségnek, az egyetlen nyugati területen élő maroknyi, ősi magyarságnak vagyok a lelkipásztora, és próbálok a mindenesé lenni. Szeretnék – ismételten – fölvetni egy aggasztó nyelvi problémát, mely létünket és jövőnket is érinti. Burgenlandban szabadságban és jól élünk, lehetőségeink is jobbakká volnának, mint bármelyik más, Magyarországgal szomszédos országban, mégis azt kell leszögeznem, hogy helyzetünk a magyarság szempontjából rosszabb bármelyikénél. Nem csak azért, mert nincs például magyar iskolánk, s csak néhány a magyaróra, hanem mert *hiányzik a magyar öntudat*, vagy képszerően kifejezve: *nem tud a mi népünk fölnevelni az anyaországra, az anyanépre, az anyanyelvre.*

Amikor „leereszkedett a vasfüggöny”, vagyis amikor teljesen megszakadtak – a hitleri megszállás alatt is még meglévő – családi és egyéb határmenti kapcsolatok, ez adta meg a kegyelemdőfést: népünk és főleg fiatalságunk kezdte magyarságát elfelejteni, sőt megtagadni. Az öntudat sorvadása sajnos az utána következő évtizedekben is folytatódott, amikor pedig megint lehetett utazni és élvezni pl. az élelmiszerek viszonylagos olcsóságát; de a külső kép sem volt valami biztató (az omladozó középkületek, a vakolatlan új házak, a balkáni piszok az utcán – az utóbbi években ezen a téren sok minden javult), a belső benyomások még kevésbé. Amikor pl. betértünk a falusi kocsmákba, főleg hét végén, nemcsak az alkoholgőz terjengett, hanem sokszor a káromkodás és a trágárság is, amit csak szellemi szennycsatornához tudnék hasonlítani. És sajnos nemcsak a kocsmatöltelékek, hanem sokszor művelt emberek ajkáról is.

Egy kicsit utánanéztam a jelenség történetének magyar és egyéb tájakon is, és így tudom, hogy mindez egyidejű az emberiséggel. Azt is tudom, milyen nagymérvű a nyugati irodalmakban és a mindennapi életben is. Kastli igazgató koromban – az ötvenes és a hatvanas években – még pozitívan emlegettük a nyugaton terjedő pornográfiával szemben a szocialista országok helyzetét.

Ismerjük a humanisták finom pajzánságát, a hitviták vaskosságát, azt is, hogy pl. a magyar káromkodás exportcikk volt, és hogy a magyarul különben egy szót sem tudó porosz huszárok is magyarul „kanyarították el”. Tudjuk, hogy a katonák maguk közti beszéde, néha a parasztoké is, a csúfoló, gúnyolódó versek, a ponyvák, a palánk- és a WC-irodalom tele van vaskosságokkal. Azt is tudjuk, hogy a Biblia, különösen az ószövegség, milyen szókimondó kendőzetlenséggel emlegeti a nemi élet sok részletét. Azt is elfogadom, hogy bizonyos helyzeteket, embereket csak a maguk nyers valóságában lehet igazán és hűen jellemezni, és a körülírás sokszor gyöngíti a hatást és a ténnyt. Évtizedek óta falun élek, ismerem a falusi nép életét és nyelvét, s meg kell állapítanom, hogy bár a huszárok, kocsisok, általában az állatokkal foglalkozók száma nagyon megcsappant, az ezekhez a foglalkozásokhoz állítólag szükséges „erőteljes kifejezések” mégsem csökkentek, sőt ellenkezőleg: növekedtek. Nem osztom a Nagyvilágban folytatott vita egyik hozzászólójának véleményét, hogy a teljes emberi szabadság kivívása érdekében kell mindent és mindig kimondani. Az én problémám éppen az, hogy az említett mocskos kocsmái szóáradat, hogy ti. egyesek nem tudnak szinte egy mondatot sem kimondani trágárság és káromkodás nélkül, elveszi ezeknek a kifejezéseknek a súlyát.

Annál sajnálatosabb, hogy napjainkban mindez nem korlátozódik a kocsmák borgőzös hangulatára vagy az imént említett foglalkozásokra. Idegenben élve fülünk valahogy érzékenyebb lett minden magyar szó iránt: utcán vagy társaságban mindjárt meghalljuk e „szóvirágokat”; és éppen azt tartom igen bántó jelenségnek, a nyelv bizonyos fokú rontásának, hogy mindez a mai magyar közéletben, a legműveltebb körökben, a mai magyar irodalomban, a filmekben, a színpadon, a rádióban és a tv-ben is általános lett. A háború vége óta Párizsban élő egyik magyar tudós 1987 őszén szülőfalujaiban tartózkodott, és vasárnap délelőtt – mikor a nyugati adók általában istentiszteletet szoktak közvetíteni – bekapcsolta a magyar tv-t, de hamarosan el kellett zárnia, annyi trágárságot beszéltek. Egy pár hete történt velem is, amikor a Magyar Tudományos Akadémia szép előcsarnokába léptem,

egy hangos kifakadást hallottam: „Hová tettétek azt a sz..t?” – vagyis azt az újabban nagyon elterjedt szót említette, ami kezdi a régi izé helyét elfoglalni. Valószínűleg szállítók voltak, de hallottam ilyen kifakadást akadémikusok, egyetemi tanárok ajkáról is társaságban, és teljesen indokolatlanul.

Mi volna a teendő mindezek ellen? Világos, hogy a mai demokratikus világban nem lehet valami „nyelvi keresztes háborút” hirdetni; azt is tudjuk: amit tiltanak, azt sokszor csak azért is megteszik. Nem használnának dörgegelmes szónoklatok sem, – bár talán érdemes megemlíteni az osztrák tv egyik sikeres sorozatát, Abraham à Sancta Clarának a bécsi nőket és általában a züllött közéletet ostromozó szellemes, de sokszor nagyon kemény prédikációinak a közvetítését. Tudjuk, hogy jeles magyar írók és főleg nyelvészek ismételten fölemelték ezzel kapcsolatban a rádióban is a szavukat, hogy megjelenjenek kiadványok, felhívások a trágárság ellen, de nem tudom, hogy ezek mennyire hatnak. Érdemes volna fölteni ennek: *a káromkodás és a trágárság elleni küzdelemnek vagy stratégiának a történetét is.* Világos azonban, hogy itt inkább következetes magatartásra és tettekre volna szükség. Nyilván ma is megmosolyogjuk pl. a két világháború közt élő egyik jeles hitszónoknak és írónak a javaslatát, mely szerint a kocsisok – ha úgy érzik, hogy állataiknak szükségük van valami kemény, ropogós biztatásra, azaz káromkodásra – Is-ten, a szentek vagy éppen az édesanya szidása helyett efféle ropogtatásokkal éljenek: *Bútorraktár! – Várkert-rakpart!* Voltak, akik kifogásolták a negyvenes évek elején az egyik egyházi szervezetnek azt a plakátját, mely a keresztre feszített Krisztust ábrázolta, ezzel a felírással: *Miért bántod?* – pedig tudom, voltak, akikre ez pozitívan hatott. Ahogy személyesen tapasztaltam, amikor nem is olyan régen leültem egy kocsmában egy „csatornaszájú” egyénnel beszélgetni, hogy a végén belátta viselkedésének helytelenségét.

Nem tudok ezzel kapcsolatban szabadulni a gondolattól: mintha egyes írókra és más művelt emberekre is állna ezzel kapcsolatban „az írástudók árulása”.

*Galambos Ferenc Iréneusz
(Burgenland)*

Új nyelvi eszmény(ek) felé?

Írásom címe Tolcsvai Nagy Gábortól származik, folyóiratunk előző számából; a végére tett kérdőjel azonban tőlem, a cikkének végére tett szerkesztői megjegyzéstől felbátorodva.

„A nyelvhasználati átrétegződés képességével” (onnan idézem) magam is egyetértek. Oly mértékben, hogy tőle függetlenül – s nem is először – a magyar nyelv ünnepi hetének idején (épp huszonötödik) megnyitott ülészekán a második világháború után indult társadalmi változást s annak a nyelvi-nyelvhasználati képletre tett hatását így jellemeztem:

„Erre az időszakra esik a falvak villamosítása, a rádió elterjedése, a televíziós technika felfejlődése, széles könyvtárhálózat kiépítése; az iskolázó gyermekek és unokák visszahatása az idősebb nemzedékre. De erre az időszakra válik jellemzővé a korábban úgy-ahogy kikristályosodott nyelvhasználati rétegek összekavarodása és szétzilálódása is. – Nagy vonalakban az 1950-es évek elején, a nyelvművelés újrakezdésekor, még ez a felosztás volt érvényben (A nemzeti nyelv rétegei a helyesség szemszögéből címen foglaltam össze 1953-ban, a Nyelvművelésünk főbb kérdései című gyűjteményben): A nemzeti nyelvnek a nemzeti irodalmi nyelv és beszélt változatoként az igényes köznyelv a normaréteget jelentő fő formája. Az egyéb nyelvhasználati formák – a nyelvjárások az egyik, a zsargon és az argó a másik oldalon – a társadalmi és műveltségi fejlődésnek alacsonyabb fokán megrekedt változatok, amelyek egyre nagyobb teret engednek a fő formának. Ezek tehát visszaszorulóban, pusztulóban vannak, a fő forma erősödőben; e szabály alól csak a szakszókincsek jelentenek kivételt”. – Hangsúlyozom: mindez nem „preskripció” (azaz nem előírás) volt akkor, hanem „deskripció”; az objektív mozgásirány leírása.

Ám ehhez idei előadásomban már hozzá kellett tennem: „Az azóta eltelt évtizedek nem mindenben igazolták ezt a jóslatot”. Azt ugyanis már a hatvanas években regisztrálnunk kellett – épp a kifejtési norma keresése (tehát nem „felállítás”, hanem az eleven nyelvhasználatból való kiszűrésének kísérlete) során –, hogy a nyelvjárások és a központi köznyelv köze, az említett társadalmi folyamatok eredményeképpen, odaékelődött a *regionális köznyelviség*, a nemzeti műveltségnek tájanként más-más színezetű hordozójaként; tágulásra, hiszen változatok befogadására készítette a korábban (objektív) szűkebb skálán mozgó normát; ami ismét csak azt jelzi: nem a nyelvészek tárgítottak a normán, hanem a fejlődés maga; amit a tudomány – természetéből adódóan – tudomásul vett.

S történt más is. Imént említett bevezető előadásomban ezt így foglaltam össze: „A fejlődés előtérbe tolt két olyan nyelvhasználati réteget, amely akkor még látóterünkbe sem került. Az egyik az a *bürokratikus nyelvhasználati forma*, amely a köznapitól elidegenedve egyre önállóbb életet kezdett élni – képletesen szólva: a hivatali helyiségekben és a fejek felett –;

a másik az ellentettje: az a *vulgáris*, fésületlen, sőt mosdatlan nyelvi réteg, amely alulról egyre feljebb törekedett – képletesen szólva: elhagyván a lakásajtón belüli és derékon aluli eredeti helyét. Mára mindkettjük *elárasztással fenyegeti* már az igényes normaréteget. Pedig mindkettő hátráltatja, sőt keresztezi reformtörekvéseinket, ellene hat a művelt és demokratikus társadalom kiépítését célzó erőfeszítéseinknek.”

Mint látni: a nézetkülönbség köztünk valóban az értékelés területén van. Mert attól, hogy a szleng, az ironizálás, a durvaság, az izléstelenség terjed, sőt fölfelé igyekszik; hogy a kiejtés egyre elnagyoltabb, elnyelődőbb, a mondat- és szöveg-szerkesztés hiányosabb, kevésbé igényes – még nem föltétlenül kell „új nyelvi eszményt” kialakítani, mely „az átlagos nyelvhasználatához” igazodik. Az, hogy ezek a jelenségek gyakoribbak, nem föltétlenül jelenti azt, hogy „elkezdtek emelkedni a nyelvi presztízis skáláján” (így értékelte a szerző ezt már 1988. évi 1. számunk 9. lapján). Jelenthet pusztán annyit, hogy a nyelvi közigeny színvonala kezdett el hozzájuk süllyedni, – ami azért korántsem ugyanaz.

Mi is a *norma*? Imént említett cikkében maga Tolcsvai Nagy Gábor mondja ki: „a norma nem tekinthető egészében valamilyen pontosan meghatározott szabályrendszernek. Részben lehet ennek is tekinteni, de másrészt a nyelvi eszménynek is a megfogalmazása. Tehát olyan elképzelés, amelynek nagyon valós alapjai vannak, azonban teljes mértékben soha nem valósul meg.” – Mostani írásában úgy látja: e rögzített nyelvi ideál legátfogóbb vonása hagyományosan az *egységesülés* eszménye, melynek alapja „a nemzet egysége és a nyelv egysége közötti összefüggések megfogalmazása (néha elűzlése)”. – Amennyire az elmúlt fél évszázadban szerzett tapasztalataimra és e téren kifejtett működésekre vissza tudok tekinteni, magam nem az egységesülés, hanem az *igényesség*, a kifejezés pontosságára törekvő és a partnerek tiszteltet adó, az íránta való megbecsülést tükröző kommunikatív modor kialakításában és elterjesztésében láttam a fő feladatot, – ami azért nem pontosan ugyanaz.

Lehet persze úgy tekinteni, hogy „a nyelvi normát a nyelvművelő irodalom folyamatosan rögzítette; leglátványosabban a Nyelvművelő kézikönyv két vastkos kötetében”, s persze a szókincs vonatkozásában a két értelmező szótár, a grammatika területén a kétkötetes nyelvtan lapjain. Ám ha objektíve nézzük, nem azt találjuk ezekben (de még a Nyelvművelő kézikönyvben sem), hogy „ez jó, ez meg rossz”, vagy hogy „ez belefért a normába, ez nem fért bele, hát ki vele!”, hanem *stílusminősítéseket* kapunk, hogy mit hol és milyen értékben használhatunk (mert kollektíve olyan értékben használják, tehát objektíve olyan értékűk van). Persze „nehéz meghúzni a határt, mi számít ma távolságtartónak vagy bizalmasnak a nyelvben” (ezt a szerző korábbi cikkéből

idézem), s nyilván azt is: mi fésületlen, mi mosdatlan, mi tiszteletlen; s más oldalon: mi kacifántos, keresett, nagyképű, fel-lengzős. S igaz az is: „A nyelvi magatartás – tudjuk – szorosan összefügg az általános viselkedéssel” (ugyanonnan).

Valóban! Ámde nem úgy „függ össze”, hogy „függ föle”, hanem úgy, hogy kölcsönviszonyban áll a kettő. Aki ilyet írt le valamikor: „a vajúrtanfolyamra *beütemezett elvtársakat* a szállításhoz dolgoztatták”, az nem emberek látott maga előtt, csak kartotéklapokat; aki meg „*rázni megy a csajjal*” majd „*Jeszmárolja a bulát*”, nem táncol a lánnyal, s nem csókot ad neki – kulturált, emberi módon, érzésekkel telten. Említett előadásomból idézem: „a beszédkultúra – vagy annak hiánya – az érintkezés kulturáltságát – vagy annak hiányát – jelzi, hordozza, szánálja”. Igen: a forma nem csupán tükröz, hanem szentesít és terjeszt is. Ilyesféle megfelelésjelet tesz beszéd és magatartásforma közé (az említett 1988. évi 1. szám 8. lapján) Balázs Géza is: „közhangulatot kell teremteni a nyelvművelés, a beszédművelés, az igényes emberi kapcsolatok számára”, már az iskolai nevelésben is.

A nyelvhasználat formája mindenkor *rétegzett* volt, mert többretegű maga az élet, amelyet a nyelv tükröz és szolgál. E rétegek elemei számára mindenkor nyitva állt a vándorlás és az ezzel járó értékváltás lehetősége; s változott-változhatott az egyes rétegek presztízse is. De a norma sosem a „való” maga volt, hanem „annak égi mása”. Még 1955-ben, egy pályázat keretében, a diáknyelvről szólva, az-al fejezte be az akkor hatodikos szerző: „Azt azért mindig tudjuk, hogy mit írhatunk ebből bele a »doliba«, és mit nem”. Nos: azóta nem tudják, még az érettségizők sem! Jól látja ezt a folyamatot – többször idézett korábbi cikkében – Tolcsvai Nagy Gábor is: „Először a tizenévesek nyelvhasználatában jelent meg ez a bizalmas stílus...amikor e korosztályok munkába álltak...az ifjak tovább használták ezt az egyre bővülő, színesedő nyelvváltozatot”. De erről inkább az jut eszembe, amit a hatvanas évek elején mondtam feleségemnek: „Vigyáznunk kell, mert gyermekeink mai neveltsége húsz év múlva a felnőtt neveltség normájává válhat!”

S – ám bélyegezzenek maradinak – ezt mondom ma is. Az általános lazulás *ténye*, a durvulás *terjedése* nem igazolja jogosságát, nem vitathatatlan ok az igényeknek hozzájuk redukálására. Éppen vértelen forradalmunk ad példát arra, hogy ami jó ideje és egyre inkább „úgy van”, azért korántsem biztos, hogy „úgy van jól”. – Amint hogy az erőszakos bűncselekmények számának növekedését sem azzal kívánjuk ellensúlyozni, hogy „új együttélési eszményt” állítunk fel; meg-szűkítve ennek a cselekményformának a fogalmi tartalmát, s – mondjuk – a nyolc napon belül gyógyulótak befogadva a mindennapi együttélés normájába...

Deme László

Volt (lesz) egyszer egy felvételi...

A középiskolások első s egyben sorsdöntő találkozása az egyetemmel a felvételi vizsga, melyre a híresztelések, bizonytalankodások ellenére az idén is sor került. A javítóbizottságok tagjai talán már kiheverték a dolgozatok okozta meg rázkódtatást, melyben mennyiségi és minőségi tényezők egyaránt közrejátszottak. Az indulatok magasra csaptak, s valljuk be, ebben szerephez jutottak a megoldandó feladatok is. Vizsgáljuk meg, hogyan épült fel az idei teszt!

Kilenc feladatból állt a nyelvtani egység, mely sem tartalmában, sem felépítésében nem tért el az elmúlt 5-6 év feladatsoraitól.

Az első kérdés hangtani ismeretekre alapozó táblázat volt, melybe a megadott szavakat a bennük előforduló magán- és mássalhangzótörvények szerint kellett elhelyezni. A második kérdés is évek óta szerepel, az elemzésre kijelölt mű néhány szavának alaki szempontú felbontására irányult. A 3. feladat: egyszerű mondatok állítmányainak felismerése és típusuk megnevezése. A 4. feladat: egyszerű mondat elemzése és annak alapján ágrajz készítése. Az 5. feladat: összetett mondat elemzése és a szerkezeti ábra elkészítése. A 6. feladat: egy adott szöveg stílusrétégek felismerése. (Idén a szónoki stílusréteget kellett volna felismerni Széchenyi István egy beszéde alapján.) A 7. feladat: szövegtani kérdés, mely a globális és lineáris kohézió fogalmának meghatározása s a definíció példákkal történő szemléltetése volt. A 8. feladat: stilisztikai, egy szókép és egy alakzat felismerése a megadott szövegrészlet alapján. Csak a 9. feladat volt kétértelmű. Első része a nyelvhelyesség témakörébe tartozó indirekt módszerű hibakeresés és javítás, második része helyesírási kérdés, a *játszunk* ige helyes alakjának megadása és a választott forma indoklása volt.

Az idei tesztet az elmúlt évek feladatsoraival összehasonlítva kiderült, hogy ez azoknál rövidebb, ugyanis az eddigi tesztek 10. kérdése, mely általában elméleti jellegű volt (nyelvtörténeti, jelentéstani, szókészleteti), most hiányzott. Vessük össze a felvételi írásbeli tematikáját a jelenlegi tantervével!

A kilenc feladat közül három (a 6., 8., 9.) nem grammatikai ismeretekre épít. A többi a leíró nyelvtani anyag (főként a másodikos tankönyv) számonkérése volt. A feladatok alapvetően munkáltatóak, azaz nem a szabályok visszaadását, definitív leírását kérték, hanem a megtanult gyakorlati alkalmazását. Fő módszereit tekintve tehát a teszt és a tananyag meg egyezik. Tartalmában már lényegesebb eltéréseket mutat a két dokumentum. A tesztből csaknem teljesen hiányoznak a tanterv által bevezetett új diszciplínák (szemiotika, kommunikációelmélet), ez alól csak a szövegtan a kivétel. A stiliszi-

ka, melynek a tanterv egy egész tanévet szentel, mindössze néhány szókép és alakzat felismerésével szerepel a 8. kérdésben. A felvételi vizsga írásbeli anyanyelvi tesztjéről összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy követelménye rendkívül mértéktartó, tartalmában egyelőre csak részlegesen, módszereiben azonban teljesen a középiskolai anyaghoz alkalmazkodva.

A leírtakból az következne, hogy a tesztek igen könnyűek, s kitöltésük nem okoz nehézséget a pályázóknak. Más mutat azonban a gyakorlat. A leíró grammatikai feladatok közül különösen a szóelemekre bontás, a szintagmák felismerése és csoportosítása, a stilisztikai ismeretek alkalmazása bizonyult nehéznek. A pályázók zömének nem sikerült megoldania a szövegtani kérdéseket, s mivel ezek általában magas pontszámot érnek, ez komoly veszteség volt.

A nyelvhelyességi feladat a pályázók nyelvállapotáról ad fontos információt. Sokukba oly mélységig ivódott be a gyakran teljesen eltorzult hivatali nyelv, hogy fülsértő hibákat sem fedeztek fel. (Szép számmal voltak olyanok, akik a kérdést beugrató feladatnak vélték.) A legtöbb hibába változatlanul a helyesírási feladatban volt található.

A leírtak után esetleg felzúdulást okoz, ha a felvételiztető tanár úgy gondolja, hogy a bemutatott teszt legfőbb hibája nem a szigor, hanem épp ellenkezőleg, egyfajta igénytelenség, szürkesség, következetlenség. A teszt ugyanis, s ez hosszú évek tapasztalata, valójában egyetlen felvételiztető intézmény arculatát sem tükrözi, s egynek sem könnyíti meg a válogatás felelősségteljes munkáját. A jövődöbél bölcsészek kiválasztására pedig különösen alkalmatlan azért, mert egyrészt nem szemlélteti meggyőzően a jelentkező számára, hogy az általa választott magyar szak nem irodalom és egy kis nyelvtan, hanem irodalom és nyelvészet, másrészt nem mutatja meg, hogy a pályázó milyen nyelvi szemlélettel, milyen nyelvi kultúrával, milyen nyelvi készségekkel indul.

A megoldás az lehetne, ha a következő év felvételizői olyan felvételi teszteket írnának, melyeket az adott intézmény maga állít össze, jobban kifejezve azt, hogy e hely milyen kutató- és oktatómunkát végez, s milyen képzettségű, érdeklődésű hallgatókat fogadna. Ha ez az elképzelés megvalósulna az 1991. évi felvételin, vagyis ha az intézmények megalkotnák egyedi koncepciójukat, s ennek alapján jelenhetne meg a felvételi tájékoztató füzet, akkor júniusra megfelelően felkészülhetnének a jövő évi pályázók is. Mindez jobban segíti a pályaorientációs munkát, s persze a válogatást is.

Lucza Katalin

A Körösök védelmében

A rádió vízállásjelentéseiben, de máskor is, valahányszor szó esik Békéről, szülőmegyémről, a folyó nevét, ha csak véletlenül nem odavalósi tudósító beszél, majd mindig tévesen, hosszú ó-vel mondják az első szótagban, pedig már az általános iskolában tisztázzák, vagy legalábbis tisztázni kellene, hogy csak a városnevek *Körös* tagja a hosszú ó-s, mivel azoknak eredete is más, mint a folyók nevéé.

Hogy végre a bemondók s más nem békési honpolgáraink fülében is elültessem a helyes ejtést, időmértékes „oktató versikét” kanyarítottam, amilyenek nagyapáink, szépapáink tankönyveit tették élvezetessé – számunkra; hátha így jobban megragad.

Már éppen megvoltam vele, mikor egyik napilapunkban megjelent egy könyvismertetés egy szép, képes versgyűjteményről, s benne *Körös-fői-Kriesch* Aladár neve eképpen: „Sajnálatos hangulatot árasztanak a hazai művészet kiemelkedő mestereinek alkotásai Csontváry-Kosztkától és *Körös-fői-Kriesch* Aladártól... Kass Jánosig.”

Úgy látszott/ik, nem fölösleges a „tanmese” nagyobb nyilvánosság előtt sem.

Íme:

Lám, a folyót, folyamatot már nemcsak a vegyszer, a szennyvíz

szürkítik: szemetét szórja a szó is, a nyelv.

Szép Körösöm, tündér gyermekkorom édeni tája,

Körös-nek csúfol hányszor a tompa fül!

Körös: Nagy*körös*, *Körös*hegy vagy *Csomakörös*,

ámde *Köröstarcsa*, mint *Körös-fői*, rövid.

(*Körös* a *körösfák* sudaráról kapta az „ékét”,

míg a *Körös*, a folyó, *Kers* lehetett, „röviden”!)

Még az *ökör* sem örül, ha nevére ékezetet vetsz

s *ökör*-nek mondd! – Föl nem üvölt a folyó,

én mondom ki helyette hát, hogy biz nem *örülök*:

örülök inkább, ha hallom a rusnya hibát!

Szilágyi Ferenc

Írásmódor

Ha stílusos akarnék lenni, írhattam volna így: írás-módor. Mert az írásmód modorosságának egyik sajátos fajtája éppen ez a fölösleges kötőjelezés. Kitalálójára nyilván azt akarná vele érzékeltetni, hogy az összetett szónak nem a szokott, hanem valami különleges jelentése van. Különösen a rádióműsorok címeiben kedvelik az ilyesmit. Ilyen a *Gondolat-jel*, a *MIKRO-fon* (alcíme szerint „mikroelektronika – számítógép – informatika” – de hol itt a „fon”? S mit akar jelenteni az első szónak csupa nagybetűs írása?), a *Mikrofon-próba*, *Iskola-példák* („A Zsolnay-módszerről”), *Test-órságon* (egészséges életmódról gyerekeknek), *Élő-szó*, *Zene-szó-tár*. Sokszor érthetetlen is ez a különbségtétel: a *Köz-igazgatás* például valóban a közigazgatásról (ma divatos szóval államigazgatásról) szól. De az *Iskola-példák* műsora is valóban az iskolapéldák közül mutat egyet, tehát fölösleges a kötőjel.

A kettős értelmet nem a kötőjel hivatott érzékeltetni. Hiszen számos egyszerű szavunk is kétértelmű, írásban mégsem fontos jeleznünk. A *levél* lehet falevél is, postai levél is; a *toll* a madáré is lehet, írószerszámként kezünkben is. Avagy a *szeptett* lehet hat hangszerre, hangra írt zenemű; lehet ilyen műveket előadó zenekar; de jelenthet – a fenti példák szerint kicsavart értelmezéssel – szeretkezést is. Anélkül, hogy kötőjelet tennénk két eleme közé.

Még kevésbé van szükség kötőjelre az ilyen műsorcímekben: *Polka-parádé*, *Country-világ*. Helyesírási babona, hogy az idegen szó és magyar szó összetételében kötőjel kell. Helyesen: *Polkaparádé*, *Countryvilág*. Csak akkor kell kötőjel, ha az idegen szó végén néma betű van. A *country* nem ilyen.

Másfajta modorosság van terjedőben intézmények, cégek nevének írásában. A *HungarHotels* kezdte. Alig dönthető el, milyen nyelven van ez kifundálva. Az eleje német módra megcsonkított latin, a második része német szó, többes számban. Ezért kellene nagybetűvel írni? S ha igen, miért egybe az összetétel első tagjával? Azóta már van *HungariaSport*, a rádióban *FúvósFórum*. Miért nem jó a *Hungaria Sport* vagy a *Fúvósforum*?

A neveknek is támadt modoros divatjuk. Alighanem *Ténagy* Sándor volt az úttörője. Ő ugyanis eredetileg T. Nagy Sándorként kezdte megjelentetni írásait. Azóta már találkoztam *Ónagy* Zoltán és *Ószabó* István névvel: nyilván ők is erre a mintára alakították át nevüket. S talán *Zimre* Péter is *Z. Imre* volt. Nem tudom, miért jobb nekik így. Igaz, hogy kételemű névrendszerünk egyre nehezebbé teszi a megkülönböztetést, de ezen inkább úgy célszerű segíteni, hogy harmadik névvé oldjuk föl (vagy bővítjük kedvünk szerint ki) a megkülönböztető betűt. Mint névrokonom, *Zentai* Péter László helyesen csinálta.

Péter László

Szegény anyanyelvünk!

Hazánkban anyanyelvünk mellett a latint mintegy atyai nyelvként beszélték és tisztelték. Jóka! szerint a latin „a királynak és a nemesembernek a nyelve, amely megkülönbözteti az urat a paraszttól... a holtak és az örökké élők nyelve”. Régi irodalmunk szívesen használta az antikvitás szavait. Manapság kevesen tudnak, tanulnak latinul, de azért sok latin szó él még most is a közbeszédben, sőt a nép ajkán is: *juss*, *virtus*, *gusztus*, *szervusz*, *persze*.

Csinján kell bánni a megállapodott jelentésű idegen eredetű szavainkkal. A műveltségi szókincs a közös emlékezet oltalma alatt áll. Jól fontolja meg hát, aki ebből a szókincsből merít. Jobban, mint szerzőnk: „A község vezetői a paptól akarnak szabadulni... S mivel más eszköz nincs, hivatalos erőszakkal él, valahová a Nyírségbe *parentálja el* a papot”. Eddig a pap szokta elparentálni a halottat. (*Parento* = halotti áldozatot hoz.) A papot áthelyezték, vulgárisan: *elpaterolták*. – Népmesékből ismerős fordulat: *diktum-faktum úgy lett*: a kimondott szót tett követte. Téves tehát azt állítani, Révai József „A NÉKOSZ kommunista aktíváján... kerteles nélkül *kimondta a diktum-faktumot*: első lépés a NÉKOSZ-nak is az államosítása.” Ez csak úgy diktum-faktum van írva, sebtiben, meggondolás nélkül. Révai ítéletet közölt, diktum-faktumot kimondani még ő sem tudhatott. – Az AIDS következményeiről így vélekedik valaki: „egy kicsit igazuk van azoknak, akik *vétót mondanak* a szabados erkölcs *felett*”. Vétót mondani azonban valami *ellen* szokás. *Veto* = megtiltom; ezzel a formulával érvénytelenítette a római néptribunus a szenátus határozatát. (*Veto* = nem enged, megtilt, akadályoz.) A szabados erkölcs inkább elítélhető, kárhoztatható. Másutt ezt olvasom: „Az ügyet még nem zártuk le: *vétót nyújtottunk be a nemzetközi szövetséghez*”. Bizonyára *óvtak* vagy *fellebbeztek*. – A nagyhatalmú néptribunus mára sokszor rosszalló értelmű néptribunná változott, népvészérré, népszónokká, de semmiképpen sem néptribunná. „Hamarosan kiderül, hogy csak a mellvédről tűnt-e el a bosszús Gorbacsov, avagy... a világpolitikai és *népbüni* szerepből is levonul”. Gorbacsov a tribünről vonult le, s aligha néptribun ő. (Jelcin jobban annak látszik, döntsék el a politológusok.)

Országos keletű szólás: *utolérte a nemezis*, vagyis utolérte a sors, a jogos, méltó büntetés. Nem szép tehát az osztó igazság istennőjét, a *Nemezis*-t ingatag, szeszélyes perszónának mutatni ekképpen: „...tamáskodva emlegetik a *nemezis szeszélyét*, mondván: most végre megadott bennünket a sors, de vajon meddig tartja rajtunk oltalmazó kezét”. Kazinczy (Prolog Goethe Stellájához) úgy említi, mint „A szent természet s társadalmi rend Törvényeinek szent őré, bosszulóját”. Mégis ezt olvashatjuk Bajcsy-Zsilinszky-ről: „A kor égető magyar problémája mellett foglalt állást... Nemcsak a *Nemezis* hajtja e probléma mellé, hanem a fölismerés is”. Pedig Bajcsy-Zsilinszky magatartásához nincs köze a *Nemezis*nek. Inkább szerzőnket érte utol a *nemezis*, amikor kellő ismeret nélkül használt egy számára idegen szót.

Simon Zoárd

Esterházy vagy Eszterházy?

Az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola 1990. július 1-jétől magyar nevet viselhet: annak a XVIII. századi egri püspöknek a nevét veszi föl, aki itt egyetemet akart létesíteni, s aki ebből a célból építtette föl a pompás egri Líceumot, a tanárképző főiskola mai központi épületét. Kérdés azonban, hogyan írjuk a nagy püspök nevét: *Esterházy* vagy *Eszterházy* formában?

Mit mond erről az 1988-ban megjelent Helyesírási kézikönyv? Ebben azt találjuk, hogy a család neve hagyományosan s betűvel írandó: *Esterházy*, az *Esterházyak*; *Esterházy-kastély*. Így van írva főiskolánk új névadójának az egri székesegyház kriptájában levő sírkövén is, latin nyelven. *Carolus Esterházy*. Ezzel szemben s betűs névírást találunk a Líceum aulájában látható emléktábláján, s ugyanígy írták a püspök nevét az Akadémiai Kiadó monументális, Heves megye műemlékei című, háromkötetes kiadványában is (Bp., 1969–1978).

Vajon hogyan írta nevét maga a püspök, aki 1762-től 1799-ig, ekkor bekövetkezett haláláig állt az egri egyházmegye élén? Annyira egyéniség volt, hogy a nagy múltú *Esterházy* család többi tagjától eltérően ő s betűvel írta az *Eszterházy Károly* nevet. Ennek dokumentumai a Heves Megyei Levéltárban találhatók: pl. egy 1792. április 23-án kelt magyar nyelvű levelének aláírásában (*Eszterházy Károly*) és az 1797. december 2-án kelt latin nyelvű végrendeletének aláírásában (*Eszterházy*). Életének utolsó évtizedében következetesen így írta a nevét.

Az ő névírása úgy különbözik a többi *Esterházy*-nak s betűs névírásától, ahogy „a legnagyobb magyar”. *Széchenyi István*-nak a második szótagban e betűs névírása a Magyar Nemzeti Múzeumot és az Országos Széchényi Könyvtárt alapító édesapjától, aki a második szótagban is e betűvel írta: *Széchényi Ferenc*.

Mai helyesírási szabályzatunk szótári részében nem találjuk meg sem az *Esterházy*, sem az *Eszterházy* névváltozatot, de a szabályzati rész 157. a) pontjában (többek közt) ez áll: „(névváltozatok esetében) az egyöntetű írásgyakorlat biztosítása végett a család vagy a kiemelkedő történelmi személy által rögzített, korunkhoz legközelebb eső formát kell használni, s azt kell következetesen érvényesíteni...”

A történelmi dokumentumok s a helyesírási szabályzat alapján az egri főiskola új nevének helyes írásmódja tehát: *Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola*.

Természetesen azoknak az Esterházyaknak a nevét, akik *Esterházy* alakban használták és használják a nevüket, továbbra is s betűvel kell írunk, így például *Esterházy Miklós*-nak, Magyarország egykori nádorának vagy a ma élő *Esterházy Péter* írónak a nevét.

Pásztor Emil

Informál is az (in)formális?

Nem kell fogalmazási vagy nyelvtani hibát elkövetnünk, hogy mondatunk homályos, félreérthető legyen. Vannak kaján szavak, amelyek gáncsot vetnek a gondolatnak, s mondanivalónk fölbukfencezik. Ilyen csalafinta, ellentétesen kétarcú szó pl. a *formális*, *lassan*, *tempós*, *valamennyi*. Hogy éppen melyik jelentésük érvényes, arról a beszédben eligazíthat bennünket a hangsúly, hanglejtés, szórend, de az írott szöveg gyakran kétségben hagy.

E szavak sora a mostanában divatozó *informális*-sal gyarapodott. Alapszópárja, a *formális* már régóta zavarja fogalmi szétágazásával a kifejezés egyértelműségét. Eredeti jelentése: 'alaki, formai' (pl.: a hivatalos iratok *formális követelményei*). Ebből alakult 'szabályos, előírásos' értelemben való használata (pl.: ötévi együttélés után elhatározták a *formális házasságkötést*). Más irányú jelentéskéjlődés jelöli valaminek a társadalmi formáknak megfelelő, a szokás szerint, illendő voltát (*formális bemutatkozás, látogatás, társalgás*).

A szónak lényegében pozitív jellegű használata avval zavarodott meg, hogy jelentése negatív, pejoratív irányba csapott át bizonyos szemléletmódosulás folytán: az alakiságnak, a formai szabályosságnak hangsúlyozása vagy eltűlése kedvezőtlen megítélést, rosszalló árnyalást kap. A *formális megoldás* csak a külsőségekkel törődik, elhanyagolja a lényegét, szinte a látszat kedvéért jön létre. A *formális demokrácia, szabadságjogok* szókapcsolatok nyomán a *formális* jelzőhöz hozzátapadt az álság gyanús és elítélő árnyalata.

Igazi baj azonban, hogy sok esetben nem tudjuk eldönteni, valóságos vagy látszólagos, pozitív vagy negatív értelmű, illetve értékű-e a *formális* szó a kérdéses helyen. Lépten-nyomon találkozunk ilyen talányos, bizonytalanságot és zavart keltő példákkal: „*formális dialógus* kezdődött hívók és nem hívók közt”; „a beavatkozás *formális oka* az volt, hogy...”. Szerencse, ha a szöveg írója szinonimával helyes irányba igazítja az olvasót: „*irányított, azaz formális tisztújítást terveztek*”; „*Üres és formális kapcsolatok*”; „*inkább udvariassági látogatásról van szó, formális tanácskozásról ebéd keretében*”.

Jó egy éve tűnt föl a médiák nyelvén a *formális* szónak idegen talajból táplálkozó új hajtása, az *informális*. Ellentétes jelentést kíván tömören kifejezni a gyakran hasonlító latin *in*-előtaggal, az *indiszkkrét, irreális* mintájára. A *nem formális* és az *informális* megjelölés kedvelt szava lett a politikai nyelvnek; a Szovjetunióban és a kelet-közép-európai országokban alakult illegitim, ellenzéki (divatos néven: alternatív) tömörüléseket nevezték így. Néhány példa előfordulásukra: „a társadalmi kezdeményező csoportok, az ún. *nem formálisok*”; „*nem formális* politikai klubok”; „a baltikumi *nem formális* szervezetek”; „az ellenzék laza *informális* csoportokból tevődik össze”; „az ún. *informális* vagy ellenzéki szervezetek”; „a vezér kiemelkedett az általa teremtett *informális csoportból*”; „a hierarchia legfelsőbb szintjén egy *informális* – nem legitimizált – kis csoport áll”; „a hadseregben az *informális* szervezkedés is nehéz”.

E sajátos politikai jellegű szembeállítás mellett belejátszott a szó jelentésalakulásába a *formális* többarcúságának hatása: jelentésárnyalatai hozzátapadtak az *informális*-hoz is. A valóban illetékes, hivatalos intézménnyel, hatósággal szemben csak névleges szerepű, de befolyását nyomomlás érvényesítő szerepe utal főleg, mint a következő példák mutatják: „E hivatalos jogosítványokkal is alátámasztott, de valójában csak *informális* főhatalom...”; „a magyar pártszervek *informális* hatalmát is fel kívánják számolni”.

De a külsőségek, illetve a társadalmi formák érvényesülését kiemelő *formális* jelentésében is találkozunk az *informális*-sal: „a miniszterelnök és az újságírók találkozája oly *informális* volt (azaz kötetlen, fesztelen, protokollmentes), hogy be sem vitték jegyzetfüzetüket”; „a kötetben olvasható az elnök *nem formális* (vagyis szívélyes, közvetlen, baráti hangú) köszönőlevele”.

Úgy látszik, még egy furcsa áthallás is zavarja az *informális* jelentéshasználatát: a nyelvérzék tévedése összekapcsolhatja az *informál* igével, melynek alapszava szintén a *forma*, de jelentésük közt nincs összefüggés. Es mégis: a fentebb tárgyalt, az ellentétes, negatív jelentések mellett az *informálás*, a szóbeli vagy írásos közlés képze is belekerülhetett az *informális* jelentéskörébe. Ilyen mondatok jelzik ezt: „*Informális tudomása* volt arról, mi készül”; „Minden fontos döntésben *informálisan* egyeztetik véleményüket”; „*Informálisan* beavatoztak, érdeklődtek”. Helyesebben: inkább csak éreztetik, mert e példákban is bizonytalan az *informális* jelentése; a következőkben pedig nyilván a 'nem hivatalos, ilyen indítéktól független' értelemben veendő: „A szokott gyakorlat szerint *informális* utasítás jött valamelyik pártfórumtól”; „Központi irányítás nélkül fonódtak *informális* emberi és közösségi kapcsolatok”; „Vállalta azt, ami mellől *hivatalosan* és *informálisan* sokan elfordultak”.

Láthatjuk, mennyi bonyodalom gyülemlik föl egy idegen szó vagy ilyen mintájú „újítás” divatozó használata nyomán. Jelentése kitágul, elveszti határozott körvonalait, laza fogalmazásra csábít, s a hallgató és olvasó tévóván próbál eligazodni a bizonytalanságban. Pedig az érintkezés és közlés gyakorlati célját szolgáló nyelvnek éppen az egyértelmű világosság a követelménye. Az elmúlt korszak közéleti nyelvhasználatának torzulásait ne cseréljük fel egy új, „demokratikus zsargon” leleményeivel!

Kovalovszky Miklós

Pályázat

Pályázat diákújságíróknak és diákrádiósoknak

A Diákújságírók Országos Egyesülete az 1990/91-es tanévben is kiírja diákújságíró és diákrádiós pályázatát, amely tehetségkutató jellegű, s egyszersmind a diákújságok és diákrádiók nyelvének paléozására is szolgál.

Pályázni a következő kategóriákban lehet:

a) Megjelent diákújságokkal (legalább két számmal) szerkesztőségek pályázhatnak. Lehetőség szerint ebben a tanévben készült diáklapokat küldjenek be. A lapok bármilyen technikai eljárással készülhetnek.

b) Egyéni diákújságírók már megjelent vagy még meg nem jelent írásaikkal pályázhatnak bármilyen műfajban (riport, interjú, tárcsa, esszé, jegyzet stb.). A cikkek összterjedelme nem haladhatja meg a 6 szabályos gépelt oldalt.

c) A diákrádiósok kazettán beküldhető pályázatai ugyancsak kötetlen tematikájúak. A pályázat lehet önálló vagy szerkesztőségi műsor (riport, montázs, összeállítás, magazinműsor, hírműsor, irodalmi műsor stb.). A kazetta B oldalára egy átlagos – mindennapi – diákrádiós műsort is fel kell venni. Ez nem vesz részt a bírálatban, de szükséges feltétele a pályázatnak.

Valamennyi pályázathoz csatolandó egy maximum egy oldalas bemutatkozó írás is. Minden pályaművet egy példányban kell beküldeni, a beérkezett pályamunkákról két kéten belül levélben tájékoztatják a pályázókat. A pályázat díjazására a DUE 10 ezer forintot szán, amelyet a színvonalról függően csökkenthet vagy megemelhet az egyesület.

Beküldési határidő: 1991. február 28.

Cím: 1022 Budapest, Bimbó u. 7. DUE

Éber szemmel, füllel

F. Kovács Ferenc olvasónk bukkant a Reform 1990. július 6-i számában erre a hirdetésre:

„Főleg tőkés importokat bonyolító export-import osztályra tapasztalt bonyolítót, valamint pémetül is tudó üzletkötőt keres jól működő biztos árualappal rendelkező részvénytársaság.”

Megjegyzésünk: azért a németül is tudó üzletkötő mellé jó volna egy magyarul is tudó *lebonyolító* is arra az osztályra...

Köszöntjük a 80 éves Kovalovszky Miklóst, a hazai nyelvművelés nagy öregjét! Jó egészséget, további alkotásokban gazdag éveket kívánunk neki. – A szerk.

KÖNYVEKRŐL

Büky László: Képkötés és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében

Akadémiai Kiadó, 1989.

A nyelvészetnek új elvi irányzatokkal és módszerkísérletekkel való gazdagodása a stilisztika megújulását is eredményezte. Évszázados hagyományú tipizáláson és rendszerezésen alapuló elemző eljárás helyett különféle komplex módszerekkel töreksenek megismerni és feltárni az írói munka mechanizmusát, a költői alkotás folyamatát, és segíteni az olvasó befogadás hatékonyságát, a művészi hatás tényezőinek tudatosodását. Az e célhoz vivő utak egyikét nyitja meg előttünk Büky László könyve.

A stílusvizsgálat elvi és módszertani problémáinak tárgyalása után a Füst Milán lírájával régóta foglalkozó szerző kifejti vizsgálatának lényegére mutató gondolatát: a költő stílusának egyik fő jellegzetessége a képkötés módja s benne a szavak szerepe, ez tükrözi, nyelvi formában, a költő belső világát, vagyis – a szerző szavaival – az objektív valóságot egy sajátos görbületű tükörben.

Vizsgálati eljárásának újdonsága, hogy a szokott kategorizálás helyett tíz kiválasztott „kulcsszó” segítségével nyitja föl a költő képvilágának kapuit: *szív, lélek, mély* (fn.), *köd, sötét* (fn. és mn.), *örvény, tölcser, zöld fut*. E szavak általában előfordulásuk csökkenő gyakorisága rendjében kerülnek sorra, ehhez igazodó terjedelemben (pl. a *szív* 62, a *tölcser* 3 lapot kapott). A vizsgálati módszer lényege: Büky sorra veszi a kulcsszó valamennyi előfordulását Füst költeményeiben, s az idézett „szövetmetszeteket” elrendezi a hétköznapi értelmező szótár jelentéshálózatában, a szövegösszefüggések ábra-szemléltetésével, így jutva el céljához, hogy kimutathassa: Füst Milán képei sajátos, egyéni rendszert alkotnak. Ennek nyomósítására használja kontrollanyagként ugyanezen szónak Karinthy Frigyes költői nyelvében való előfordulásait; elütő jellegű funkciójuk – szellemi rokoníthatóságuk ellenére – a két költő világképének és költői világában jellegzetes eltérését mutatja.

Központi tárgyának vizsgálata során Büky a részletek elmélyült elemzésével és érzékeny megfigyelésekkel, konkordanciákban világítja meg a képek rendszerszerűségét. Targyalásmódja néhol túl aprólékos és fontoskodó, de munkája mint filológiai teljesítmény, kimagasló; utalásai sokoldalú és széleskörű kitekin-téssel hívják föl a figyelmet a témához kapcsolódó problémákra és szempontokra (a kor más költőivel való párhuzam, szövegtani szemlélet, jelzőhasználat, a víz motívum jelentősége Füstnél, a költői alkotás tudatossága, írói és gyakorlati szótárak szerepe stb.). E gondolatgazdagság és az imponáló szakirodalmi tájékozottság termékenyítő és ösztönző szerepet ad Büky munkájának a stilisztikai kutatásokban és az irodalmi oktatásban.

K. M.

Kosztolányi Dezső: Nyelv és lélek

Szépirodalmi Kiadó, 1990.

Sokat veszít az a mai olvasó, aki Kosztolányi újonnan, bővítve kiadott nyelv tárgyu írásait félretolja, mondván: unalmas és idejétmúlt nyelvész-kedés ez. Éppen ellenkezőleg. Kosztolányi nyelv művelő írásai olyanok, mint novellái, versei. Frissek, údék, szórakoztatók, bájosan naivak s persze közben halálosan komolyak, mert rólunk szólnak, az emberről. Kosztolányi alaptétele: mindenki csak anyanyelvén tudja tökéletesen kifejezni magát, ezért az anyanyelv nem es értelemben vett művelése erkölcsi kötelessége. Főképp az az értelmiséginek, a művelt polgárnak. Mert Kosztolányi – a Nyugat szellemében, Kazinczyért rajongva – megtalálja az egyensúlyt a nyelv számára, a nemzethez és az egyénhez, a polgárhoz egyaránt kötődő nyelv számára a szabályok és a nyelvi szabadság között. S ahogy az idegen szavak elleni harca ma sem időszerűtlen, úgy vált időszerűvé éppen most ez a szemléleti kettősség: a nemzet és a polgár szabad egymásra találása a nyelvhasználatban is. Ezért ajánljuk minden olvasónknak az Esti Kornél és a Számadás szerzőjének *Nyelv és lélek* című kötetét.

T. N. G.

Fónagy Iván: A költői nyelv hangtanából

Akadémiai Kiadó, 1990.

Kevés tudományos munka állja meg a helyét három évtizeddel első megjelenése után, csak a legkiválóbbak. Fónagy Iván most újra kiadott kötete az elmúlt negyven év magyar tudománytörténetének e kicsiny részéhez tartozik. Pedig oly sok újat leírtak azóta már a hangtannal s főképp a hangok stilisztikájával kapcsolatban, maga Fónagy Iván is. Mégis a könyv alapigazságai ma is igazságok, gazdag példatára ma is hiteles, szemlélete (a tudományos egzakt-ság, de vele együtt a nyitottság és a humanitás) ma is követendő. A fölsorolások, az osztályozások látszólagos egyhangúsága ellenére a könyv – éppen sokszínűsége és a szerzőnek a téma iránti szeretete miatt – élvezetes olvasmány kutató-nak és gyakorló tanárnak, a világgal ismerkedő diáknak és műkedvelő stilisztá-nak egyaránt.

T. N. G.

Frrriss

„szabálytalanságok”

Megszaporodtak a megszokottól eltérő írásformák az utóbbi időben. Még hozzá az olyan eltérések, amelyek a kiejtést, annak változásait követik, tudatosan jelezve ezzel az adott megnyilatkozás sajátos voltát.

Legföltűnőbb példája ennek az Eduscho kávé reklámja, amely a *friss* jelző nyomatékosított kiejtésének hangzás szerinti, szándékosan eltúllított leírása. Egyszerű, de hatásos reklámmóttet ez, sikere is van (legalább a hirdetésnek), mert számtalan helyre fölragasztották a *frrriss* feliratot.

Más okból élnek ezzel az eszközzel a sajtóban mind többször. Kristóf Attila a Magyar Nemzetben gyulafíratóti riportjában pásztor beszélgetőtársának mondatait adta vissza lehető hűséggel: „Mondom, ott *vótunk* az álmomason búcsúzni, nagy pillanat *vót*. Ki hitte *vóna* ezelőtt még két esztendővel.” A nyelvjárási ejtésformák írásbeli jelzése hitelessé és hangulatossá teszi az amúgy is gördülékeny írást (nem általános ez a mai magyar újságírásban), így az kellemesen eltér a riportok szokásos szürkeségétől. Ráadásul saját magától is idéz egy hasonló szóalakot, ezzel a jelenséget kilépteti szűk nyelvjárási közegéből (nem is korlátozódik ez csak arra): „A *lódózós* ruszki anyád...”

Szépirodalmi példát többet is lehet idézni, ám e helyt csak egy újat érdemes megemlíteni, Kornis Mihály Kör-magyarját, ahol a városi népnyelv, a pesti nyelv úgy jelenik meg, ahogy a valóságban él. Jellegzetes példák: „Micsináljak?“, „*Szal* ez az Anti Bandi...“ (*szal* = *szóval*); „*Jéccives* engedj el!“, „Te kis *sziitibunkó*“. Ezekben a szövegekben a fonetikus írás nem pusztán illusztráció, jellemzés, hanem magukat az embereket, a világot, a zaklatott városi magyar életet jelenti, minden áttétel nélkül.

Vajon veszélybe kerül-e ezzel a gyakorlattal a magyar helyesírás egy-sége, visszafelé fejlődik-e az átlagos kiejtés (ahogyan ezt bizonyára sokan így gondolják)? Bár ma nem lehet tudni, hogy a fent leírt jelenségek mögötti szándékok milyen erősek s végül milyen irányúak, annyit meg lehet állapítani, hogy jelenleg szénesedést hoznak a nyelvhasználatba. Jelzik, hogy ilyen is van. Persze erre szintén érvényes az örök recept: esetleges divattá válása hamar elviszi erejét, stílusát.

T. Nagy Gábor

„Nem kétlem, nagy és dicső leend a magyar. Az átalakulási időszakban azonban vajmi sok keserű poharat kell kiinnunk. Ám de legyen. A csüggedést nem ismerő türelemmel teljesítse kicsi és nagy hazafiúi tisztét.”

Gróf Széchenyi István

Tisztelt Olvasóink!

Gróf Széchenyi István születésének kétszázadik évfordulója alkalmából a Széchenyi Társaság ez év karácsonyára alkalmi kiadásban, 1000 számozott példányban megjelenteti az alábbi műveket:

**SZÉCHENYI ISTVÁN:
POLITIKAI PROGRAMM
TÖREDÉKEK**

(Az 1847 évi pesti első kiadás reprintje),

VÁRADI J. – FEKETE J.:
SZÉCHENYI TANÍTÁSAI

(Az 1926 évi alkalmi kiadás reprintje)

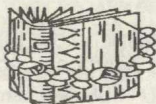
**DR. BOZÓKY MÁRIA:
SZÉCHENYI
VALLÁSOSSÁGA.**

Széchenyi István írásai ma éppoly időszerűek, mint saját korában voltak.

Ajánljuk őket tanárok, diákok, iskolai könyvtárosok figyelmébe. A könyveket iskolai megrendelés esetén önköltségi áron küldjük el, postai utánvétellel.

Megrendeléseiket a Széchenyi Társaság címére postázzák:

1096 Budapest IX.,
Sobieski János u. 40.

Kedves Olvasóink!

Ha biztonságosan akar hozzájutni az *Edes Anyanyelvünk* című laphoz, kérjük fizessen rá elő. Előfizetni a Széchenyi Társaság címére kiállított belföldi postautalvánnyal lehet, amelyben az előfizetési díjat Társaságunknak elküldik. Az előfizetési díj egy évre 100,- Ft. Az utalványon tüntessék fel, hogy 1990. vagy 1991. évre fizetnek elő. Kérjük, hogy lakcímküket pontosan (emelet, ajtó stb.) írják fel, hogy a lapot a megfelelő helyre kézbesíthesük.

Az *Edes Anyanyelvünk* a jövő esztendőben utcai árusításra nem kerül, csak az előfizetőknek tudjuk megküldeni.

Felhívjuk szíves figyelmüket, hogy az Anyanyelvűpolók Szövetségének tagjai, tagdíjuk fejében illetménylapként kapják folyóiratunkat.

A Szerkesztőség

500 éves a
marosvásárhelyi
vártemplom

1490 - 1990

Közelében többet láttunk...

**Farczády Elek
1890–1974**

Azt mondják, az emberi elme az élet negyedik-ötödik évtizedében éri el alkotóképessége teljét.

Farczády Elek kivétel e szabály alól. Mint a Bolyai Könyvtár vezetője, hetvenes éveinek küszöbén ragyogott föl, akár a gyertya lángja, melyet hirtelen légáramlat lobbant nagyra: közeléből egyszerre többet látunk, többet az időből és a térből.

Nagy tervekkel indult a század elején a Maros menti vásárvárosból, Marosvásárhelyről, ahol a Református Kollégium növendéke volt. Lett az Eötvös Kollégium szellemi elitnevelő intézetének diákja. Tanárai – Marczali Henrik, az egyetemes történelem professzora és Fejérfataky László, a diplomatika nagy híró mestere – a figyelmét a középkor története felé irányították, így nem csoda, ha párizsi ösztöndíjasként (1913), a Sorbonne padjaiban s az École Nationale des Chartes előadásait hallgatva érdeklődése az oklevelek, a régi írásos emlékek kutatása felé fordult. Doktori értekezése az *Erdélyi vajdák igazságszolgáltatási hatásköre* címet viselte. Ugyanakkor a francia Nemzeti Könyvtár főlíránsait lapozva bukkant rá Philippe de Crésy portai követ je-

lentéseire. Az agilis francia diplomata számos ismeretlen adatot jegyzett föl Bethlen Gábor fejedelem diplomáciájáról. A kiszemelgetett történeti építőkockák újabb közleményekké nem szervesülhettek, mert az adatokat részben megsemmisítette az I. világháború, a megmentettek soha nem leltek kiadóra.

Hazatérte után a frissen alapított gyergyói főgimnázium első történelem-latin szakos tanára, majd 1919-től szülővárosában áll katedrára, több mint két évtizeden át a helybeli kereskedelmi szakközépiskola tanára, utóbb igazgatója. Farag, festeget, családjának s főleg az iskolának él, hiszen maga is tanár családból származik; tanítványait a múlt és a szülőföld szeretetére neveli. Az emberi helytállás ritka példáját mutatja föl a fasiszmus fenyegető árnyékában: zsidó származású diákjait az utolsó pillanatokig védelmezi az embertelen törvények ellenében.

Midőn 1950-ben nyugalomba vonul, azt a megbízatást kapja, hogy a Bolyaiak iskolájának tanári könyvtárát elrendezze, a kutatás számára hozzáférhetővé tegye. Kiváló működése egybeesik a könyvtár szakszerű átköltöztetésével, a gyűjtemény újjászületésével, az értékmérés és a felfedezések korszakával. Feldolgozza a Bolyai könyvtár kézíratait, ősnymtatványait és ritka könyveit, számba veszi az addig szunnyadó ismeretlen művelődés- és irodalomtörténeti értékeket. A két Bolyai tekintélyes kézirati hagyatékát értő szakemberekre bízva, élő műhellyé változtatja a könyvtárat. Fordít latinból, várostörténeti okmányok után kutat, levéltárakat búváról, az Orvostörténeti Tanszék állandó külső munkatársa, közben a könyvtárban a látogatók százait fogadja, körbevezeti őket, magyaráz, tanít.

Kiadásra előkészíti *A marosvásárhelyi szűcsceh legrégebbi számadáskönyvét*, rendezi a helybéli református egyházi levéltárat, hajdani művelődésünk ismeretlen adatait folyamatosan közkinccsá teszi.

A korábbi kutatók (Koncz József, Kelemen Lajos) előtt ismert, de figyelemre sem méltatott Koncz-kódexben munkálkodásai során rábukkan a VI. magyar nyelvemlékre, az ún. *Marosvásárhelyi sorok és glosszákra*, 55 magyar szóra a XV. század elejéről, s két kiadásban teszi közzé Szabó. T. Attilával közösen (1967, 1973). Ez a korszakos felfedezés, az avatott és szakszerű magyarázó jegyzetek élete alkonyán végre meghozzák számára az igazi, méltó elismerést.

Sebestyén Mihály

Farczády Elek a marosvásárhelyi (ma: Tîrgu Mureş, Románia) Bolyai Tudományos Könyvtár (régiben: Református Kollégium Nagykönyvtára) egyik középkori hártakódexében néhány soros magyar szöveget őrző levelet fedezett fel. A szöveg egyesek előtt már korábban is ismert volt, de közlésre csak 1957-ben

került sor. A Vulgata latin szövegét tartalmazó kódex eredetileg 445 hártalevélből állhatott, mérete: 70×100 mm. A kódex 102b lapján egy egysoros, a 103a lapon meg hatsoros magyar szöveg maradt fenn. A lap szélén látszik még írás, de ez a könyvkötő áldozatául esett, javát levágta. A magyar szöveg írója ismeretlen.

Betűhív átírás:

Ha medue el viuend valami neme kelket t
eσ ha miden te atyad dauid kyral | chach eggiet meg
elend σ valaky azt | hallandia az nog yeltest tezen hog te |
neped veretut σ mend te melleled | el futnak eσ minden
erefnek | ollian lezen ionha mît pauanak

(Magyar Nyelv LIII, 339—40)

/y	lli, l [?]
n	n
ny	—
s	s, f
sz	z
t	t
ty	ty
v	u, v
z	z
zs	—

Olvasat:

ha mîdve [mêdve] elvivend valamine:me: [valamineme:
~ valaminemo:~?] kelket [kelket~kølkøt~kølkøt] ||

e:f ha mîde:n [mîdø:n?] te aca:d [aca:d?] da:vid
kira:l [kira:l] tîak ef:et megelend [ølend] | f valaki
ast hal:a:ndja [hal:a:~pfa~hal:a:ndja~ha:l:a:ndja?] |
az nof yβelte:ft [yβølte:ft~iβelte:ft~iβølte:ft] tesen
[tesen] | hof te ne:pæd veretyt: | f mend temel:e:led?] [temel:o:læd? elfutnak | e:f minden ere:fnek [erø:f-
nek?] o:l:an lesen [lesen] jonha | mint pa:va:nak ||

A XV. századi nem kancelláriai helyesíráshoz tartozik. Jóval korábbi kancelláriai jelölést őrzött meg. Főképpen a gy hang jelölésében mutat nagy tarkaságot.

Nyelvjárási jelenségek:

A magánhangzók a zárt—nyílt viszony tekintetében néhány zártabb alak kivételével a maival egyezők, kivéve a még nyíltabb alakokat.

A labiális—illa biális viszony erősen az illabiális javára tolódott el. Ritkán fordul elő benne labiális palatális hang.

Helyesírási kulcs:

hang	jel
a; á	a
ē, e; é, ē	e
i; í	i, y
o; ó	o
ō; ō	e [?], u [?]
u; ú	u
ü; ű	u
c	—
cs	ch
g	g
gy	g, ggi, ggy, di [?]
j	i, y [?]
k	k, ch
l	l, ll

Szómagyarázatok:

valami neme	valaminemű
kelk(et)	kölyök 'állat kicsinye'
yeltest(t)	üvöltés
ionh(a)	jonh 'szív; lélek'

Kiadása:

SZABÓ T. ATTILA, A Marosvásárhelyi Sorok és Glosszák: MNy. LIII (1957), 335—51. (BÁRCZI GÉZA és BENKŐ LORÁND hozzászólásával MNyTK.97. sz. — Igazság Kolozsvár (Cluj, Románia), XVIII (1956), 186. sz. I. — FARCZÁDY ELEK, Ismeretlen magyar nyelvemlék: Utunk XI (1956), 33. sz. 5.

„Az anyanyelv értékrendjének érvényesítése az iskolában”

Ezzel a címmel ígért a rendezőség (a Magyar Nyelvtudományi Társaság, az Anyanyelvápolók Szövetsége és az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola megbízottjai) a mintegy kétszáz pedagógus részvevőnek szakmai továbbképzést. Akadémikusok, egyetemi és iskolai tanárok, kutatók, tanácsadók, tanárok válták a plenáris ülések előadásait és a három (általános iskolai, szakmunkásképző iskolai és középiskolai) szekció vitáinak vezetését.

A konferencia jelentőségét Benkő Lóránd akadémikus méltatta megnyitójában azzal, hogy a találkozó programjánál fogva szemléletfrissítő és szaktudást elmélyítő hatású lesz; a tanárnak központi szerepe van az ifjúság nyelvi műveltségének és nemzettudatának fejlesztésében. Ehhez a gondolathoz Bánffy György – az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke – mint színművész nyomatékkal csatlakozott, vázolva a színészek történelmi szerepét az anyanyelv gondozásában, egyben pedig két klasszikus monológ ihletett előadásával be is mutatta hivatásának ragyogó mintáit.

Az anyanyelvnek, emberi mivoltunk lételemének jelentőségéről Deme László győzte meg a hallgatóságot. Lőrincze Lajos pedig a határainkon túl magyarság nyelvi sorsát a működő közösségek erejének és az államok magatartásának függvényében vizsgálta meg.

A szoros értelemben vett szakmai tematika meghatározott tárgyi tömbökben került napirendre. Az első témacsoport a nyelv sokszínűségében rejlő értékeket mint a pedagógiai gyakorlatot megtermékenyítő tényezőket tudatosította. Az előnként Fekete Péter Kazinczy szavaival indította el az előadások sorozatát: „A nyelv annál tökéletesebb, minél több mértékkel bír a sokszínűségnek”. Sebestyén Árpád szociológiai alapozással mutatta be a nyelv területi tagolódásában és társadalmi rétegződésében megvalósuló színvonalát, s példával is illusztrálta a nyelv használatának a beszédhelyzettől függő módját. Bachát László és Tolcsvai Nagy Gábor az ifjúság nyelvében végbemenő használati és szemléleti változásokat tárta föl. Kiss Jenő és Fülöp Lajos a nyelvjárási beszédnek a köznyelviség felé tartó, de sajátos értékörzítő szerepét ecsetelte. Pedagógiai oldalról mint normatadatfajták különféle források által táplált együttesét és folyamatos gazdagodását tárgyalta Szende Aladár. Az írásbeliség – közelebbről a helyesírás – pedig mint a beszédnél szigorúbb normatívákat követelő közlésforma alaposan át gondolt tudatosító-gyakorló-ellenőrző munkát kíván a tanártól – fejtette ki Pásztor Emil. A témához kapcsolódott A. Jászó Anna előadása az alapkészítések, elsősorban az olvasás tanításának – a gyerek gondolkodási-lektnani folyamatait határozottan és tervszerűen tekintetbe vevő – módszeréről úgy is, mint az olvasóvá nevelés elemi feltételeiről.

A nyelvi rendszer kutatásának témakörében lehangoló információt adott Raisz Rózsa a felvételizők „teljesítményeiről”. Bolla Kálmán a fonetikai vizsgálatok tantervre kiható eredményeit ismertette; Wacha Imre a készülő kiejtési kézikönyvről adott tájékoztatást; Grétsy László

a szókincs alakulásának mai módjairól. A szövegvizsgálat és -alkotás időszzerű kérdéseiről Békési Imre, az élőnyelvi szövegek elemzésének sajátos eljárásáról Benkő József tartott előadást.

Külön tömböt alkottak az iskolai nyelvművelő mozgalmakról szóló előadások, tájékoztatók és bemutatók. Z. Szabó László meggyőzően szövegezte a versenyek szerepéről a tanulók nyelvi magatartásának igencsak időszzerű fejlesztésében. Majd ismertetéseket következtek. Kerekes Barnabás a Beszélni nehéz! köröknek dokumentumok bemutatásával is kísért és számszerűen is gyarapodó helyzetéről szövegezte. Ennek a formának általános iskolai alkalmazásáról Szócsné Antal Irén számolt be; a szolnoki Verseghy-verseny határainkon túlra is kiterjedő fejlődéséről Pápayné Kemenczei Judit beszélt, a szakmunkástanulók anyanyelvi táborairól pedig Varga Gyula adott biztató képet. Tatay Éva a vers- és prózamondás „szabályairól” szép élő bemutatót is tartott.

Érdeklődést keltett Kövesi Józsefnének a két nyelvű gimnázium „nulladik” osztályában megvalósított, anyanyelvi tudatot fejlesztő kísérlete, valamint Bagi Adámné a szaktanárok együttműködésével megvalósuló nyelv- és gondolkodáskultúrát fejlesztő vizsgálata.

Elénk várakozás előzte meg Báthory Zoltán előadását az úgynevezett nemzeti alaptantervről, Törzsök Károlyné OOK-készítette taneszközöket bemutató tájékoztatóját, Honffy Pál felelős szerkesztő tájékoztatóját a Tankönyvkiadó munkájáról, és a „napokat” kísérő könyvkiállítás megnyitóját. Anként jó javaslatok hangzottak el az Édes Anyanyelvünk című folyóirat jövőjét illetően.

A dús program Szathmári István összefoglalójával és javaslataival zárult. A résztvevők teljes egyetértésével kialakított az a terv, amely szerint 1. ugyancsak Egerben tartassék meg a következő konferencia 1992-ben, 2. ennek központi témája a szöveg tana és alkotásának (a fogalmazásnak) a pedagógiája legyen, 3. mihamarabb kerüljön sor a nevelők továbbképzésének megreformálására.

A terv lelkes fogadtatása is igazolta a „napok” sikerét. Ezt fogja elmélyíteni a „napok” teljes anyagát tartalmazó kötet.

Szende Aladár

Éber szemmel, füllel

Hogyan alakulják át
a magyar felsőoktatás?

FELHÍVÁS

A II. Országos Egyetemi Fórum állásfoglalása szerint szakmai vita hívjuk fel az egyetemi és főiskolák oktatói-hallgatói közösségeit, a magyar felsőoktatás radikális átalakítása és az intézményi reformok alapelveiről. Javasoljuk, hogy tekinthet kiindulópontnak azt a (mellékeltet megküldendő) anyagot, amelyet az Egyetemi Fórumon elhangzottak alapján állítottak össze az előterjesztők.

Tőlünk is függ, hogy hogyan alakul! (A SOTE Orvosegyetem című lapjának 1990. május 22-i számából vágta ki B. I. olvasónk.)

Gyerek és karácsony van

Arra kérem a kedves olvasót, bővítsé ki egy továbbgondolót mellérendelt tagmondatot a címként szereplő kijelentést! Azt hiszem, legtöbbször valahogy így folytatnánk: „....., már csak a fenyőfa meg az ajándékok kellenek.”

A cím – most már elárulhatjuk – eredetileg nyomtatott szövegkörnyezetben foglalt helyet „A Szabó család” című sorozat egyik füzetében. Szenteste közeledvén, Petike nem akar lefeküdni. Anyja, Irén ezért tréfásan megjegyzi: „Akkor pedig nem kap semmit a Télapótól!” Peti egy pillanatig megdöbbenve nézi a szüleit. „Nem csoda – mondja megbotcsátó anyai mosollyal Irén. – Már hajnalban fenn kukorékolt, mint egy kis kakas.” Mire Bandi, az apa így szól: „Gyerek és karácsony van. Ez mindent megmagyaráz” (11: 694).

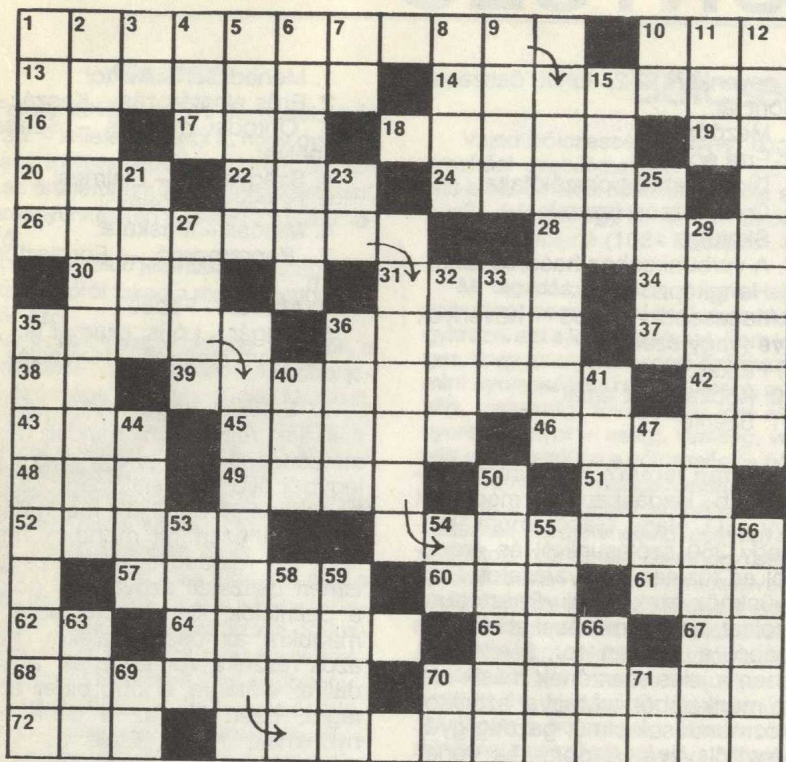
Bizonyára a bővebben vázolt szövegösszefüggés, illetőleg a situációba való bepillantás nyelvtanilag is megmagyaráz valamit. Nevezetesen azt, hogy írásunk címe nem egy olyan mondat, mint pl. ez: „Tej és sajt van”, s amelyet így folytathatnánk: „kenyér azonban nincs a boltban”; hanem arról van szó, hogy Peti még kicsi, és ezért ezen a szép ünnepen el kell nézni kíváncsiskodó rosszkódását. A címben tehát nem egy egyszerű mondat (két mellérendelt alannyal és egy közös állítmánnyal) van dolgunk, hanem egy kétagú, vagyis összetett mondat. Az első tagmondatban a ki nem tett (de a környezetben előforduló utalásokból világosan érezhető) alany maga *Peti*, a *gyerek* szó pedig az állítmány (= *Peti gyerek*). A második tagmondat szintén egy tömondat: *Karácsony van*. Vagy már a kéziratban elhagyták a vesszőt, vagy csak később a nyomdában, mindegy: a közlemény erősen félreérthetővé vált. Ugy lát-szik, a szerző(k) is, a nyomdászok is még mindig rabjai annak a régi helyesírási babonának, amely szerint az és elé nem kell vesszőt tenni.

A helyes ezzel szemben az, amit az akadémiai helyesírási szabályzatok mindig is tanítottak: „A tagmondatokat bevezető és, s, meg, vagy kötőszó előtt is ki kell tenni a vesszőt” (AKH. 1984. 243. b/).

Nos, ne csak hosszabb tagmondatok esetén tartsuk meg ezt az elvet, hanem a rövid mondatokban is érvényesítsük a szabályt! Tehát például: „Rejtvenyfejtő, és rejtvenyűjság kell neki.” – „Lány, és baba illik hozzá.” – „Rabló, és pisztoly van a kezében.” – „Gyerek, és karácsony van.”

Kell tehát, a pontos közlés érdekében nagyon is kell az a bizonyos, tagmondat-elkülönítő vessző!

Holczér József

EZ ÍGY TERMÉSZETES

VÍZSZINTES: 1. Idézet Bodor Pál Szélmalomjáték című kötetéből; első rész (zárt betűk: N, N). 10. Vízi átkelőhely. 13. Ipari növény magjából préselik. 14. Családfa egyik részével kapcsolatos. 16. A Jászság határai! 17. Filmoperatőr (Igor). 18. Himnuszunk zenéjét ő komponálta (Ferenc). 19. Az indium vegyjele. 20. ... mail; légiposta. 22. Reggelente sokan kenik! 24. Vörösmarty férfinévnek alkotta; ma női név. 26. Az idézet második része (zárt betűk: Á, E). 28. Kevés gyakran követi! 30. A mangán és az oxigén vegyjele. 31. Baranya megyei község. 34. Kiloelektronvolt, rövid. 35. Az idézet harmadik, befejező része (zárt betűk: A, Z, A). 36. Copland amerikai zeneszerző személyneve. 37. Tóth Árpád verse (1916). 38. Csattanós befejezés! 39. Nagy termetű kutyafajta. 42. Olasz névelő. 43. 3/5 tonnányi hall! 45. Női név. 46. Kútra járó törekény edény! 48. Arra a helyre. 49. Ing része. 51. Londonban nyávog! 52. Költő, elbeszélő (György, 1913-1978). 57. Küzdőtér. 60. Súlyolópor. 61. Repülő csészealj, rendelés helyzetben! 62. Azonos zenei hangok. 64. Amely időre. 65. Tagadószó Hamlet híres monológiájában. 67. Bosszúságot kifejező szócska. 68. ... Mitrovića; Száva-parti város Jugoszláviában. 70. Északi cseppkőbarlangunk. 72. Többnyire lófog őrlő!

FÜGGŐLEGES: 1. Galád. 2. Erőssé, ellenállóvá váló. 3. Dátumrag. 4. Nemzetközi segélykérő jel. 5. Finom étolaj. 6. Örületen tarka madár! 7. Indulatszó. 8. Angolszász hosszúság. 9. Kanadai énekes, Diana c. dala világszerte ismert (Paul). 10. A hátára. 11. Mennyei. 12. Költőzködésről jócskán akad. 15. Édeni gyümölcs. 21. Rendfokozat. 23. Minden újságban megtalálható! 25. E várososhoz tartozik a Csinger-völgyi parkerdő. 27. Beach ...; amerikai rockegyüttes. 29. Boito négyfelvonásos operája. 32. ... Borg; olimpiai bajnok svéd úszó. 33. A Stewartok közül a rekedtes hangú! 35. Téli akadály. 36. ... iacta est; a kocka el van vetve. 40. Becézett angol női név. 41. Nobel-díjas német bakteriológus (Robert). 44. Zola kurtizán hősnője. 47. Tisza-parti város Munkácsból délkeletre. 50. Futva menekül a helyszínről. 53. Hacsaturján személyneve. 54. Római 55-ös. 55. Con ...; szeretettel, gyengéden (adandó elő). 56. Árfolyam igéje is lehet. 58. ...lázadás, 532-ben lezajlott bizánci felkelés. 59. Jobbról balra olvassa az újságot! 63. Mátka. 66. Klubigazolványa van. 69. Házállat. 70. Labdabelső! 71. A diszprórium vegyjele.

Schmidt János

Szíves tájékoztatásul közöljük olvasóinkkal, hogy az Édes Anyanyelvünk folyóirat a TÉKA alábbi boltjaiban kapható.

3. sz. Illyés Gyula Könyvesbolt
1061 Budapest, Népköztársaság útja 16.

5. sz. Múzsák Könyvesbolt
1092 Budapest, Ráday u. 3.

15. sz. Széchenyi István Könyvesbolt

9400 Sopron, Mátyás király u. 34/a.

18. sz. Magvető Könyvesbolt
9021 Győr, Arany J. u. 20.

19. sz. Kodolányi János Könyvesbolt

7621 Pécs, Rákóczi u. 39/a

20. sz. Könyvesbolt

2800 Tatabánya, Gál István ltp. 714.

25. sz. Könyvesbolt
1134 Budapest, Váci út 19.

32. sz. Zrínyi Könyvesbolt
8800 Nagykanizsa, Lenin u. 8.

35. sz. Bálint Sándor Könyvesbolt
6701 Szeged, Jókai u. 11.

101. sz. Könyvesbolt
2890 Tata, Kossuth tér 18.

111. sz. Könyvesbolt
2600 Vác, Mártírok útja 21.

TÉKA Könyvtárház
1054 Budapest, Honvéd u. 5.

Az Édes Anyanyelvünk Facsaró díja

Lapunk kollektívája az olvasók javaslatai alapján 1991-től évente kiosztja a Facsaró díjakat az elmúlt egy esztendőben született nyelvi vétségek elkövetőinek. A díj elnyerése az elkövetett nyelvrontó tevékenység mértékével, súlyával egyenesen arányos. A fölkerült zsűri különdíjakat állapíthat meg, a díjak kiadását visszatarthatja, a díjjal járó „büntetés” mértékét fölemelheti.

Az év közben folyamatosan beérkező javaslatokat lapunkban – lehetőségeinkhez képest – közzétesszük, mintegy közszemlére bocsátjuk. Ezért kérjük, hogy azokat lehetőleg eredeti formában küldjék be szerkesztőségünkbe. Várjuk tehát a közterületeken virító nyelvrontó feliratokat, kiírásokat, felhívásokat stb. fényképeit, újságkivágásokat, fénymásolatokat. Kérjük, hogy mindig közöljék a feltalálás helyét, időpontját, a lap- és oldalszámot stb.

Az Édes Anyanyelvünk Facsaró díját évente kívánjuk átadni. Lapunkban képes beszámolót közlünk erről az alkalomról, s szívesen tudósítunk a nyelvrontó tevékenység megszüntetéséről, a hibák kijavításáról is.

1991-ben augusztus 31-ig várjuk olvasóink javaslatait: a díjátadásról az 1991/4. számunkban tudósítunk.

(B. G.)

PONTOZÓ

Mindenekelőtt az 1990. évi 2. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. **Szerző és hőse.** A szerző: MIL-NE (NE+MLJ), hőse pedig: MICI-MACKÓ (AKÓ+MMCCII).

II. **Értelmes helynevek.** 1. Liget. 2. Ordas. 3. Vértes. 4. Akasztó. 5. Sarud. 6. Boldog. 7. Ebes. 8. Ragály. 9. Égerszög. 10. Nyalka. A kezdőbetűkből kiolvasható helynév: Lovasberény.

III. **„Megcsavart” verscíme.** 1. Ady Endre: A régi Isten. 2. Arany János: Ének a pesti ligetről. 3. Illyés Gyula: Három öreg. 4. Juhász Gyula: Köszönet a nőknek (benné intarziászerűen a *tan* szó). 5. Szabó Lőrinc: A tükör vallomása (a tükör táji alak!).

IV. **Hétszer hét.** 1. Ismeret. 2. Gitáros. 3. Beismer. 4. Karikás. 5. Gerlice. 6. Francia. 7. Mohácsi. A sorok megfelelő átrendezése után (2., 3., 4., 1., 6., 7., 5.) az átlóban ez a hegység név olvasható: Gerecse.

V. **Széchenyi István a nyelvről.** Ki magyar nyelvünk kifejlését hátráltatni akarja, egyenesen a hon legbecsesb javát gátolja.

Azok közül a megfejtőink közül, akik legalább 75 pontot ügyeskedtek össze, a következők nyertek 100-100 Ft értékű könyvutalványt: Almási Alfrédné, Budapest, Mórész Zs. körtér 12. (1117); dr. Berta Mária, Szolnok, Dr. Csanádi krt. 15-17. I. em. 10. (5000); Geszti Gyuláné, Pécs, Kassa u. 2. (7623); Gresiczki András, Piliscsaba, József A. u. 14. (2081); özv. Hoszkenz Jánosné, Miskolc, Szentpéter kapu 24. I. 6. (3526); Kriza Kálmánné, Budapest, Istenhegyi út 100/A. (1125); Miklós Józsefné, Komárom, Babits M. u. 17. (2900); Polgár Katalin, Szombathely, Rákóczi F. u. 12. (9700); Szász Réka, Budapest, Szendrő u. 28. (1126); Topolcsik Ferencné, Tolmács, Béke u. 24. (2657). Gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. **Szavakból – helynév.** Már más-kor – pl. az 1990. évi 2. számban – is közöltünk olyan rejtvényt, amelyben a mai nyelvérzékünk számára is érte-mes helynevekre kellett rátalálni, füg-getlenül attól, hogy ez az értelmezés összhangban van-e a helynév tényle-ges, valóságos eredetével vagy sem. Ma ismét átnyújtunk olvasóinknak egy sereg olyan meghatározást, amelyek mindegyikére egy ma is élő, hivatalos használatban lévő helység-nevünkkel kell válaszolni. Segítségül eláruljuk, hogy helyes válaszok ese-tén a tizenegy név kezdőbetűi felülről lefelé összeolvasva egy tizenkettedik helynevet adnak. A helyes megfejté-

sért nevenként 2-2, tehát összesen 22 pont jár.

1. Mezőőr:
2. Erre építünk:
3. Direkt termő borszőlőfajta:
4. Gyulladásos (szem):
5. Skatulya:
6. A verbunkoshoz hasonló tánc:
7. Hangképző szerv:
8. Magasabb rendű növények szerve (vagy szervei!):
9. Farkas:
10. Kockára tett érték:
11. Szárfűtő:

II. **Mi fán terem?** Az e címmel im-már több kiadásban is megjelent könyv – O. Nagy Gábor munkája – mintegy 350 szólásunkról és erede-tükről ad tüzetes magyarázatot. Rejt-vényünkhöz ezek közül választottunk ki nyolcat, az értelmezéseket részben magából a szóban forgó kötetből, részben a jeles szerzőnek másik ide-vágó munkájából, a Magyar szólások és közmondások című, gazdag gyűj-teményből véve. A pont- és vonal-csoportok egy-egy szó helyét jelölik (a névelőt is külön szóznak tekintve); a vonalcsoportok helyére kerül az a szó – az ún. vezérszó –, amelyet O. Nagy Gábor dőlt betűs szedéssel emelt ki. Ha olvasóink helyesen fejtet-ték meg a rejtvényt, a nyolc szólás vezérszavának kezdőbetűit összeol-vasva egy kilencedik szólást kapnak. Tessék ezt is beküldeni, ugyanis ezért ugyanúgy jár két pont, mint a megha-tározásokkal felidézett szólásokért. Összesen tehát 18 pontot lehet sze-rezni!

1. Kitesz magáért:
2. Fukar ember módjára gyűjti a pénzt:
3. Füllent, túlzásra ragadtatja ma-gát:
4. Semmit sem nyer a cserén:
5. Elbánnak vele, ellátják a baját:
6. Rossz hatása van, visszatet-szést kelt:
7. Nem dicsekszik el vele:
8. Nem hagyja a maga igazát, nem tágt elhatározásától:

III. **Szótaglopkodás.** Rejtvényünk-ben tízszer két meghatározást talál a kedves olvasó. Az első meghatá-rozásnak mindegyik esetben egy-egy három szótagból álló szó felel meg. És a másodiknak? Ugyanaz a hang-sor, de csak akkor, ha kicsentük be-lőle a középső szótagot. Egy példa: Díszes épület – Vastag szaruképző-dmény = Palota – Pata. A helyes meg-fejtésért szópáronként 2, összesen 20 pont jár.

1. Menedzser – Auktor:
2. Erős elhatározás – Kaszál:
3. Öntödei munkás – Szerbartás színhelye:
4. Szégyenlős – Élelmes:
5. Dülöngél – Kelés:
6. Minősít – Maskara:
7. Papramorgó – Forrasztószerszám:
8. Abrosz – Fedél:
9. Cingár – Ló is, számár is
10. Nem ismerős – Helyeslés

IV. **Eleje és vége.** Mint a pontok is elárulják, rejtvényünk minden megha-tározáspárjának egy-egy nyolc betű-jegyből álló szó felel meg. Az azon-ban már nem derül ki a meghatározá-sokból – ezért mi mondjuk meg –, hogy bár mindegyik esetben egy-egy ismert összetett szóval van dolgunk, a definíciók, illetve körülírások nem magukra az összetételekre, hanem azok részeire vonatkoznak: a bal ol-dali az előtagra, a jobb oldali az utó-tagra. Ezért lett az a címe rejtvé-nyünknek, hogy „Eleje és vége”? Részben ezért. De legfőképpen azért, mert ha megfejtőink fölülről lefelé összeolvasnák az általuk beírt össze-tett szavak elejét és végét – vagyis az előtagok első, majd az utótagok utol-só betűit –, eredményül századunk egyik legjelentősebb magyar írójának nevét kapják. Ki ő? (A helyes megfej-tés 10 pontot ér.)

Káros növényevő rovar.....Kato-naság
Rögzítőszerszemet.....Kölcsönös átengedés
Nagy költőnk.....Hevület
Testünket borítja.....Oldás és ...
Berzsenyi fő műfaja.....Akinék aj-kán csörömpöl a szó.

V. **Bodor Pál a nyelvről.** Kereszt-rejtvényünk fő soraiban az Erdélyből néhány éve áttelepült írónak, Bodor Pálnak (Diurnus) Szélmalomjáték cí-mű kötetéből idézünk egy megszívle-lésre érdemes gondolatot. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejtvé-nyek együttes értéke 95 pont. A sor-soláson azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 80 pon-tot szereztek. A rejtvények megoldá-sát 1991. február 15-ig kell beküldeni címünkre: (ELTE Tanárképző Főisko-lai Kar 1075 Budapest, Kazinczy u. 23-27.) Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, 1364. Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek sike-res fejtőrést kívánnak a rejtvények szerzői:

Doroszlai Elekné (IV.)
Grétsy László – Takács István (III.)
Láng Miklós (II.)
Neumann Edit (I.)
Schmidt János (V.)

Postaláda

Család

Fekete István – 1121 Budapest, Irhás köz 35. – levelében arról ír, hogy gyakran hallja pl. a két *családom* van kifejezést ebben az értelemben: 'két gyermekem van'. Véleményünket kéri a *család* szó használatáról.

A szláv *család* jelentése: 'háznép'. Vele azonos töről fakad a magas hangrendű *cselád* szó.

Bár a *család* alapjelentése: 'a szülők, a gyermekek és a legközelebbi hozzátartozók közössége', a népryelvben kialakult, sőt ma is él az a használat is, amelynek értelmében a *család* = *gyerek*. Ezt még az értelmező kéziszótár is feltünteti.

Kétségtelen, hogy a mai köznyelvben ez már egy kissé furcsán hat. A tanárok éppen ezért általában meg is tanítják diákjaikat arra, hogy más a *család*, más a *gyerek*. Az előbbinek inkább a latin eredetű *família* a rokon értelmű szava. Stílus-eszközként azonban (pl. nyelvi jellemzésül) élhetünk a levélírónk által említett formával, használattal is. Félreértésről általában nem lehet szó. *Két családom van* – ez nem bigámiaáról árulkodik. A nálunk önmagában is képtelen értelmezést ugyanis a szövegösszefüggés sem teszi lehetővé, illetőleg elfogadhatóvá.

Koltói Ádám

Bölcsességre vall-e?

Vajon bölcsességre vall-e, hogy helyesírási szabályzatunk két s-sel íratja ezt a szót, holott *bölcsesség* volna a logikus? – kérdezi egy kedves levélírónk, dr. Takács Károlyné (1024 Budapest, Lövéház u. 19.).

Mi tagadás, pusztán a logika alapján nem lehet sem megvédeni, sem megmagyarázni ezt a képzett alakot. Nem kétséges, hogy az olyan hasonló származékok, mint *nyersesség* (= *nyers* + *eség*), *gyorsaság*, *rosszaság*, továbbá az igei előtagú *nyereség* (*nyer* = *eség*), *veresség*, *vesztesség* egyértelműen a *bölcsesség* (= *bölcs* + *eség*) forma helyessége mellett szólnak.

Nos, a helyesírási szabályzat 10. kiadásának megjelenéséig csakugyan ez számított helyesnek. Csakhogy helyesírásunknak van egy igen fontos elve: a kiejtés tükrözése. Ez az oka s egyúttal magyarázata annak, hogy a korábbi – és képzésmódját tekintve szabályos – *bölcsesség*-et 1954-ben, a szabályzat már említett 10. kiadásának megjelenésekor felváltotta a *bölcsesség*, amelyet szinte mindenki hosszú ss-sel ejt, s három évtizeddel később, a 11. kiadásban ezért lett az 1984-ig *frissesség*-nek írandó szóból is *frissesség*.

Nem tudni biztosan, hogy miért nyúlt meg a *bölcsesség* szóban levő s. Hogy az örökön-örökké páros kifejezés első tagjából *k* meghosszabbodásában a második tag, az örökké a ludas, az könnyűszerrel igazolható, a *bölcsesség* esetében azonban csak a valószínűsítés juthatunk el. Úgy vélem, nem egyetlen szóalak hatására nyúlt meg a kiejtésben az s, hanem azért, mert igen sok s + *ség* képzőbokkal ellátott szavunk van; olyanok, mint *csendesség*, *édesség*, *híresség*, *idegesség*, *képesség*, *kötelesség*, *mentesség*, *nedvesség*, *népesség*, *sebesség*, *szélesség*, *szívesség*, *teljesség*... Nem folytatom, mert *teljesség*ről e felsorolásban úgysem lehetne szó.

Persze bármennyire fontos elv is helyesírásunkban a kiejtés szerinti írásra törekvés, egyéb, keresztező szempontok miatt mégsem érvényesül mindig. Tehát pl. a *kis* melléknév fokozott alakjainak és ezek származékainak kiejtésében következetesen megnyúlik az s, mégis csak egy s-sel írjuk ezeket: *kisebb*, *kisebbség*, *legkisebb* stb.

Grétsy László

Az alábbi írást Tóth Zsuzsanna, a komáromi Jókai Mór Gimnázium IV. osztályos tanulója készítette. Édesanyja a középiskolai tanárok egri anyanyelvi táborában említette, hogy lánya mintegy 80 órányi beszédét rögzített a labdarúgó világbajnokság közvetítéséből, s ezt elemzi. Kérésemre a tanuló az Édes Anyanyelvünk részére küldött egy 8 oldalas dolgozatot, ezt adjuk közre, némi rövidítéssel. Köszönjük az írást, s várjuk hasonlóan megírt kitűnő megfigyeléseit.

Vitrayék bajvívása...

A címet így fejezhetném be: ...a focirajongók kegyeiért. A focivilágbajnokság nemcsak a szurkolók hadának 'igazi futballt akarunk látni' – vágyát csillapította, hanem a magyar nyelvben bűvárkodó „nyelvészpalánták” számára is kiváló teret volt körmeik próbálgatására.

Az egész vb alatt sok esetben az volt a benyomásom, hogy a **riporter és a néző státusa** közti különbség egyre inkább elmosódik. Mэгhózzá a néző szerepe felé tolódik el a hangsúly. Ez a megállapítás az olyan megnyilatkozásokból szűrhető le, melyekben a néző mint a riporter régi ismerőse, sőt pajtása jelenik meg: *Tetszett látni? – Maldíni! mutaják, de nem ő volt. Becs' szavamra!* (Vitray, miután lépten-nyomon eltévesztette a neveket.) Amikor a játékosokat korholja a riporter, vagy a bírónak koppint az orrára, szinte teljesen azonosul hallgatóinak mentalitásával: *Csunya dolog volt, Mr. Banki! – Hoppá, Estrada, mit műveltél? – Miguito, mit szólsz hozzá? – Azt majd a bíró dönti el, Alvezkám! – Ez bizony sárga lapos szokott lenni, bíró úr, drága; kérdezze meg a Vautrot!*

Az olyan bekiabálásokkal sem fukarkodtak a riporterok (Vitray Tamás, Knézy Jenő, Gulyás László), mint *Te jó ég! – Es barátom! Rá is tűz! – Nem a kameruniak? ...Azér! – Jó, jó, szabadrúgás! Egye fene!* A hangerő, az elnyújtott szóttagok, a már-már szolmizálható hanglejtés (pl. *Jó ind-*

táás!) arról tanúskodik, hogy a riporter is a nézőkéhez hasonló izgalmakat él át.

A közvetítés **hangneme** korántsem távolsgártató, merev; általában nem tetszelegnek a riporterok a bennfentes újságíró szerepében. Éppen ellenkezőleg: a minél oldottabb, kedélyesebb, gördülékenyebb, a szellemes mondatfűzés az uralkodó. *Humorral* fűszerezik a mondandójukat: *Gomez, másik Gomez; több Gomez nem lévén, Estrada. – Minden Van nélkül, Ronald Koeman.* (Sok holland neve a Van előtaggal kezdődik.) – *Leveheti, meg is nézheti, le is érettségizhet, s még ott a gólhelyzet! – Megnézi, megvan-e még a lába. – Sípot, dobót lehet kapni a boltokban, mindent, csak nádihegedűt nem.*

Sok helyütt **ironikus** csipkelődések tarkítják a kommentárt: *A 16-os előtt 3,5 centivel történt.* (A bírónak címezve.) – *A pályán már csak a játékevezető veszi komolyan a mérkőzést.* (Mindez már a 93. percben!)

Nem ritka az **önirónia** sem: *Nem lettem ezáltal okosabb; bár ez nálam nem csoda.*

Bizalmas, familiáris hangot ütnek meg: *szűrös palinak néz ki – nem igaz, mit melózik – trükkért nem kell a szomszédba menni – ugyanez a tónus hangfestő szavakkal: titolli – kukucskál – faramuci szabály. – Derű árad ebből: Gólt ló! Így lóttek az uruguayi reményeknek.*

Utálásokkal is szívesen élnek a riporterok: *Hátrább a sorfallal! (... az agarakkal)*

A felelős szerk.

– *Vicini vigyázó szemeit veti játékosaira* (Batsányi) – *Minden focista egyenlő, de vannak egyenlőbbek* (Orwell).

Minél hatásosabb, kifejezőbb, **képgazdagabb** kifejezések, szerkezetek után kutatnak, s ezek özönét zúdítják rájuk. Mert a játékos nem egyszerűen *lő*, hanem *rászúr*; *kapura szúr*, *tűz*; *megborotválja a hálót*, a *léc alá fölvarrja a labdát*; a játékos nem egyszerűen szabálytalankodik, hanem *elsodor*, *elgázol*, *letarol*, *leradroz*, *ollóba fog*, *átfűz*, *gyilkol*, *akaszt*, még csak nem is *cselez*, hanem *keringőzik*, *átballettozik*, *rátekeredik a labdára*. A szerelésről nem is beszélve: *kikanalaz*, *elcsíp*, *kipiszkál*. Lám, mire képes az átvitel: a baleseti, bűnügyi, szabó, táncművészeti, szakácskönyvi szaknyelvet sportnyelvvé avatja.

Se szeri, se száma a **metaforáknak**: *fejcsata*, *légi párbaj*; határozott belépő, *szerény előadást* láthattunk, *Valderrama nagyjelenete*; a védelem eléggé *átjáróház*.

A foci: minden – ez az elv cseng ki a következőkből: *A skótoknak csak a győzelem jelent létbiztosítást – hirtelen halál* (tizenegyesek) – *A skótoknak sohasem sikerült túlélniük az első kanyart.*

Hallhattunk a beszámolókból olyan szép stilsztikai **alakzatokat**, mint ellentétek, párhuzamok, kihagyások (pl. *Egy csúsztatás, egy lökés, egy szöglet*), de előfordult egy-két képzavar is (pl. *egy leheletnyi terület*), elcsépejt szó, kifejezés (*mutatja magát*, *X, Y, Z a labda útja*), de igazán nem ezek voltak a meghatározók.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének új felhívása

Az Anyanyelvápolók Szövetsége, ez az immár csaknem ezer tagot számláló szervezet már eddig is több ízben fordult az ország nyilvánosságához egy-egy fontosnak, közérdekűnek ítélt nyelvhasználati kérdésben; olyankor, amikor szükségnek érezte az anyanyelvünk sorsáért érzett felelősség felébresztésének ezt a társadalmi méretű formáját. Ilyen volt az a felhívása, amelyet az *Uram!, Asszonyom!* megszólítás újból való elterjesztése, vagy az, amelyet a politikai nyelvben mindjobban elburjánzó idegen szavak visszaszorítása végett tett közzé.

Most ismét felhívással fordulunk a magyar társadalomhoz. A tárgy, amelyről szólunk, valamivel kisebb jelentőségű, mint az eddigiek, de korántsem lebecsülendő. Ezúttal a különféle árucikkekhez, termékekhez mellékelte, magyar nyelvű használati, kezelési tájékoztatók magyarságáért, épkezláb voltáért emeljük fel szavunkat. A hazai termékek magyarázó szövege sem kifogástalan, de ezek hibái eltörpülnek a külföldön készült magyar nyelvű ismertetőik ijesztő, elrettentő nyelvi fogyatkozásai mellett. Hogy ez így van, érthető. Külföldi – jugoszláv, görög, lengyel, spanyol stb. – kereskedelmi partnereinknek nem is róhatjuk fel, hogy tört, azaz nyelvünket kerébe törő magyar nyelven, a helyesírási, elválasztási, szóhasználati, nyelvtani szabályok és szokások figyelembevételével készítik el a különféle útmutatókat. Nekünk azonban meg kell akadályoznunk, hogy ezek a „magyar” nyelvű szövegek kifejtessék romboló hatásukat. Meg kell győznünk illetékes kereskedelmi szakembereinket, hogy kötelességük ezen a helyzeten változtatni, s ha másképp nem megy, rá kell őket szorítanunk, hogy vessenek véget ennek az áldatlan állapotnak. Nem megoldhatatlan feladat, amit elvárunk, követelünk tőlük. Azt kívánjuk, hogy jó előre, a kereskedelmi szerződések kötésével egy időben állapotodjanak meg arra nézve is, hol, hogyan készülnek el ezek a magyar nyelvű kísérő szövegek, s milyen lesz a végleges formájuk. Ha idejében gondolkodik rá, s már eleve ennek megfelelően kötnek megállapodást, eljárásuknak anyagi kihatása szinte nincs is, ugyanakkor viszont széles körű, tömeges nyelvrontásnak vehetik elejét.

Bízunk abban, hogy felhívásunkat minden honfitársunk magáévá teszi; azok is, akiknek a megoldás kulcsa is kezükben van. Együttal továbbra is sorainkba várjuk mindazokat, akik még nem tagjai szövetségünknek, de jó példával, felvilágosító munkával, nyelvművelő mozgalmakban való részvétellel, erkölcsi, anyagi támogatással vagy bármely más módon cselekedni is készek nyelvünkért. *Anyanyelvápolók Szövetsége, Grétsy László főtitkár, Budapest 5. Pf. 123. (1367).*

Céljaink és terveink az Anyanyelvápolók Szövetsége helyi csoportjában

Szövetségünk frissen alakult kenderesi csoportjának alapító okmányából tesszük közzé – nem mintául, csupán ösztönzésül – az itt következő részleteket.

(A rovarszerkesztő)

Legfontosabb feladatunknak tekintjük mindennapi munkánk tudatosabbá tételét, a ránk bízott tanulóknak az adott szinteken „szépen magyarul, szépen emberül” beszélő, viselkedő közéleti emberré nevelését.

Mindannyian osztályfőnökök vagyunk, így az osztályfőnöki órákon is kiemelt hangsúlyt helyezünk a beszéd és magatartás, a viselkedéskultúra nyelvi megnyilvánulásaira; az olyan elemi magatartási normákra, mint a köszönés, ismerkedés, bemutatkozás, kérés, felköszöntés, étkezés, utazás, az ünnepi alkalmakon való viselkedés (hogyan illik állni a Himnusz és a Szózat hallgatása közben, – ha már énekelni, sajnos, nem tudjuk, mert a gépzene leszoktatta erről a magyar népet).

Igyekszünk az udvariasságot, előzenyességet, figyelmességet erősíteni a durvaság és trágárság helyett. Nem könnyű! – A próza- és versolvasási, szereplési kultúra kialakítását is megfogalmaztuk feladatunkként.

A fentiek előtérbe helyezése minden tagunknak mindenkor kötelessége.

Miért kerültek nálunk előtérbe ezek a feladatok a tanórákon is? Mert a tanulók többségével csak ott találkozunk; szabad idejüket a szakköri munkával töltő tanulóink a kisebbséget jelentik. És sajnos az általános iskolában is sok az olyan hátrányos vagy épp veszélyeztetett helyzetű tanuló, aki a családban nem részesül kellő magatartás-nevelésben. De nem jobb a neveltségi szint a szakmunkásképzőben sem; sőt!

Munkatervünk részletesen körülírja minden felnőtt tag tevékenységi körét, elvégzendő feladatait. Ez a személyre szabottság segít is, kötelez is.

Az általánosságokból pedig a következőket idézhetem:

Célunk: 1. Összefogni mindazokat, akik féltik nyelvünket, akik felvilágosító munkával, személyes példamutatással készek nemzeti kincsünk ápolására, fejlesztésére. – 2. Együttműködni a megyei és az országos szervezettel.

Feladatunk: 1. Növelni helyi csoportunk létszámát. – 2. Kapcsolatot keresni és tartani a Móra Ferenc-könyvklubokkal és a Beszélni nehéz! körökkel. – 3. Feladatokat, javaslatokat gyűjteni további munkánkhoz. – 4. Népszerűsíteni a rádió és a tévé nyelvművelő műsorait és a nyelvművelő kiadványokat.

Tag lehet mindenki, aki egyetért céljainkkal, és segíti a csoport munkáját. A közös tevékenységben való részvétel jog és kötelesség.

A csoport szerve a közgyűlés, mely a tagok összességéből áll, s kéthavonként ül össze.

A közösen jóváhagyott anyagok alapján közlést teszi:

Túri Gáborné
(Kenderes)

Az idei Kazinczy-jutalmaskör

Többéves közös munkájukért 1990. évi Kazinczy-jutalomban részesültek a következő intézmények Beszélni nehéz! körei. (Zárójelben a szakkörvezető neve.)

Tanintézetekben működő felnőttekből álló körök:

Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola (tanári kör), KOMÁROM (Miklós József); – Táncsics Mihály Gimnázium (tanári kör), SIKLÓS (Bakóné Aradi Éva).

Gimnáziumokban és szakközépiskolákban működő körök:

Bebrits Lajos Szakközépiskola, SZEGED (Némethné Balázs Katalin); – Egészségügyi és Óvónői Szakközépiskola, KAZINCZBARCIKA (Papp Sándorné); – Gábor Áron Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola, KARCAG (Nagy Sándorné); – Gundel Károly Vendéglátóipari Szakközépiskola, BUDAPEST (Babiczy Veronika); – Gyermekvárosi Szakközépiskola, FÖT (Lakerné Budai Erika); – Herman Ottó Gimnázium (alapító kör), MISKOLC (Kovács Ferencné); – a KLTE Gyakorló Gimnáziuma, DEBRECEN (Bun Zoltánné); – Kossuth Kollégium, SÁROSPATAK (Fekete Andrea tanuló); – Kossuth Gimnázium, NYÍREGYHÁZA (Palotai Erzsébet).

Szakmunkásképző intézetekben működő körök:

Bajáki Ferenc Szakmunkásképző, BUDAPEST (Keppel Gyula); – Erdőgazdasági Szakmunkásképző, SZŐCSENYPUSZTA (Ott Györgyné); – Farkas János Szakmunkásképző, CSURGÓ (Bartol Antal); – 318. sz. Ipari Szakmunkásképző, KOMÁROM (Koppány Csabáné); – 625. sz. Szakmunkásképző (színjátszó csoport), KISÚJ-SZALLÁS (Pintér István); – Radnai Béla Gépiró és Gyorsíró Szakiskola, BUDAPEST (alapító kör) (Kerekes Barnabás).

Általános iskolákban működő körök:

Általános Iskola, BORJÁD (Köves Béláné); – Általános iskola, SOPONYA (Sajtos József); – Általános Iskola, SOMOGY-UDVARHELY (Csizmadia Lajosné); – Általános Iskola, ZALALÓVÓ (Császár Lászlóné); – Hatvani István Általános Iskola, DEBRECEN (Bánszegi Gáborné); – Klapka György Általános Iskola, KOMÁROM (Molnár Istvánné és Bőjtke Andrásné); – Madách Imre Általános Iskola, SZEGED (Fodor Béláné); – II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola, CSURGÓ (Dani Margit); – Móra Ferenc Általános Iskola, GYŐR (Czikora Oszkár); – Petőfi Sándor Általános Iskola, KOMÁROM (Windeisen Zoltánné); – Szeged-Algyői Általános Iskola, SZEGED (Pálgyi Istvánné); – Vénkerti Általános Iskola, DEBRECEN (Metti Lúcia); – Vöröslovrád lakótelepi Általános Iskola, SZÉKESFEHÉRVÁR (Vadász Gusztávné).

Művelődési házaiban működő tanulói kör:

Móricz Zsigmond Művelődési Ház, KENDERES (Túri Gáborné).

Emlékeztetőül:

A diákok és vezetőtanáruk együttes szakköri munkájának elismerését jelző Kazinczy-jutalom megkülönböztetendő a „Kazinczy-család” többi tagjától. A Kazinczy-jelvény az általános iskolások, a Kazinczy-érem a középiskolások és (külön szinten) a pedagógusjelöltek versenyzőiteseinek jár. Kazinczy-émlékért az ismételt sikeres felkészítő tanárok kapnak. A Kazinczy-díj a példamutató beszédű színészek, rádiósok-televíziósok és a beszédművelés terén kiváló működést kifejtő pedagógusok rangos elismerése.

(L. D.)

Egy új típusú anyanyelvi verseny

„Anyanyelvi Őrjárat” címmel hirdett versenyt a győri Krúdy Gyula Gimnázium, Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, a Művelődési Minisztérium és a Kereskedelmi Minisztérium, még 1987-ben. Korszerű ez a verseny, mert a szép magyar beszéd követelményét az esztétikus magatartás igényével kapcsolja össze, s ráadásul olyan területeken lép fel ennek igényével, melyeken nap mint nap mindnyájan találkozunk – sajnos – ennek hiányával. A kereskedelemről és a vendéglátásról van szó.

Úgy véljük, nagyon is lényeges igény, különösen napjainkban, az emberek kulturált érintkezése, melynek elsősorban a beszédben és a magatartásban kell megnyilvánulnia. Ez az országosan meghirdetett pályázat éppen az e téren tapasztalható hibákat veszi célba, de jó példák gyűjtését is lehetővé teszi. A tanulók örömmel gyűjtik ezeket a jó példákat, szellemes magyarázatokat fűznek hozzájuk a pályamunkákban, melyek így – a szaktanárok szerint – figyelmüket a helyes használat felé irányítják.

1989-ben már úgy jelent meg a versenyfelhívás, hogy minden közép-fokú oktatási intézményre kiterjesztette a versenyzés lehetőségét, de tartalmában megmaradt a kereskedelem és vendéglátás témakörében.

Az 1990-ben beérkezett pályamunkák némelyikéhez magnószalagon szituációkat is mellékeltek a tanulók, s magyarázatokat fűztek hozzájuk. Nem először hangzott el az a javaslat, hogy – talán épp efféle szituációs játékokkal – a versenynek a szóbeli fordulóját is meg lehetne rendezni. Azt is javasolják az iskolák, hogy a diákélet körében tapasztalható beszéd- és magatartásbeli torzulásokról is lehessen írni a pályázatokban.

Az 1990. május 10-én a Krúdy Gyuláról elnevezett győri intézményben tartott kis ünnepségen a következő díjakat adták át egy-egy iskola csapatának:

I. díj: Batsányi János Gimnázium, Csongrád

II. díj: Bányai Júlia Kereskedelmi Szakközépiskola, Baja

III. díj: Krúdy Gyula Gimnázium..., Győr

IV. díj: Orlay Fűst Károly Kereskedelmi Szakközépiskola, Szombathely

V. díj: Vörösmarty Mihály Gimnázium, Érd

Erre az érdekes és fontos versenyre hívjuk és várjuk valamennyi középiskola tanulóit és segítő tanárait 1991-ben is.

Pálur Endréne
szaktanácsadó, Győr

FELHÍVÁS

az Anyanyelvápolók Szövetségének helyi csoportjaihoz

(Részletek)

Szövetségünk Jász-Nagykun-Szolnok megyei Szervezetének a megyében működő tanintézetekhez intézett felhívása ösztönzésül és mintául szolgálhat másoknak is. Kíváncsok volna minél több helyi csoport megalakítása, a megyei szervezetek létrehozása; s fontos volna a kettő közötti szinten városi-városkörnyéki testületek szervezése, hogy – egyebek közt – kezükbe vehessék az általános iskolásoknak a Kazinczy-jelvényekért folyó, eddig az úttörőelnökségek által gondozott versengését.

(A rovatszerkesztő)

1989 tavaszán megalakult az Anyanyelvápolók Szövetsége. Célja, hogy sorra bontsák mindazokat, akik szeretettel és aggodalommal figyelik napjaink nyelvhasználatát, s akik jó példával, felvilágosító munkával, nyelvművelő mozgalmakban való részvétellel, erkölcsi, anyagi támogatással vagy bármely más módon cselekedni is késznek legnagyobbnemzeti kincsünkért: anyanyelvünkért.

Jó lenne megértetni és elfogadtatni minden tanszület minden tagjával az alábbiakat:

1. Az iskolában legyen jelszó a következő: „Minden tanár magyartanár is!” Ugyanis mindenki ezen a nyelven közvetíti az ismereteket, ezért nem mindegy, hogy ezt milyen nyelven teszi. A tanár magyar beszéde példa a tanuló számára akkor is, ha helyes, akkor is, ha helytelen. A példaadó felelősségét minden tanárnak, tanítónak, óvónak éreznie kell!

2. Meg kell értetni a tanulókkal, hogy minden ismeret ezen a nyelven sajátítanak el, ezért minél gazdagabb szókincs, minél fejlettebb mondatalkotó készsége van valakinek, annál jobban képessé válik a tanulásra, illetve a tanultak előadására. Meg kell győzni őket arról, hogy az anyanyelvi kultúra fejlettsége az egyéni boldogulás eszköze is.

3. Már az általános iskolai tanulókkal meg kell értetni, hogy demokratikus társadalmat építünk, amelyben mindenkinek joga és kötelessége, hogy a köz ügyeinek intézésében részt vegyen. A közéletben való szerepléshez pedig bizonyos fokú nyelvi kultúra kell, azaz: világosan, érthetően, szépen és magyarul kell tudnunk kifejezni gondolatainkat. A felnőtt életre ezen a téren is az iskolában kell felkészülni.

4. A gyermek alapvető és meghatározó nyelvi élményeit a családban szerzi. Nagyon fontos lenne, hogy ezt a szülők is tudják, s igényes, szép beszédükkel adjanak mintát gyermekeiknek. Javasoljuk, hogy minden osztály szülői értekezletén essék erről szó.

Fontos tennivalóknak tartjuk a következőket:

a) Tanácsoljuk: vizsgálják meg, van-e szükség olyan sok feladatra, tesztre, mint amennyi ma van az iskolában. Kérjük, hogy kapjon nagyobb teret a tanórai beszélgetés, a vita, a szóbeli számonkérés; s a szóbeli feleleteket időnként a nyelvi forma értékelése is kövesse.

b) Indítsanak az általános iskolákban helyi tantervű nyelvi fakultációt. (Van az MM által jóváhagyott tanterv is!)

c) Minden iskolában szervezzenek anyanyelvi szakkört, ahol a tanulók érdeklődésének megfelelően foglalkozzanak beszédtechnikával, nyelvtörténettel, a környék nyelvhasználatának vizsgálatával stb.

d) Javasoljuk, hogy sokszáz iskolához hasonlóan minden fajtá iskolatípusban alakítsanak „Beszéljünk együtt!” kört.

e) Nagyon szeretnénk, ha minden általános iskola részt venne a Verseggy nyelvművelő versenyen.

f) Kíváncsok lennénk elterjeszteni az újpalotai (Budapest, Árendás köz) általános iskolából elindított „Szépen magyarul – szépen emberül!” mozgalmat.

Eredményes nyelvművelő munkát kívánva, a megyei szervezet nevében közlésezt:

Pintér István

Helyesírási döntő Egerben

A pedagógusképző intézményekben immár hagyományossá vált házi helyesírási versenyek győztesei az idén is találkoztak: az 1990. április 21-én megrendezett országos döntő keretében mérkőztek egymással. Ez alkalommal tizenkilenc magyarországi egyetem, tanár- és tanítóképző főiskola legjobb helyesíró hallgatói gyűltek össze: intézményenként egy-egy versenyző. Az egyetemek bölcsészettudományi karainak és a tanárképző főiskoláknak a képviselője teljes volt, csak a tanítóképzők közül hiányzott háromnak a versenyzője. (Vajon miért?)

Tavaly az akkori döntőről szólva ezt írtam az Édes Anyanyelvünk 1989/3. számában: „nagyon szívesen látnánk a versenyzők közt a szomszéd országok pedagógusképző intézményeinek magyar nemzetiségű hallgatóit is”. Ebből az óhajunkból annyi valósult meg, hogy az idén már Csehszlovákiából is volt két résztvevőnk: a Nyitrai Tanárképző Főiskola két magyar–angol szakos hallgatója. Szeretnénk, ha legközelebb már a kolozsvári, az újvidéki és az ungvári egyetemről is jönnének versenyzők.

T. Urbán Ilona, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa készítette el a döntőnek a feladatait: a tollbamondás szövegét és a különféle fogós helyesírási feladatsorokat. A bírálóbizottság elnöke Fábián Pál, az MTA Helyesírási Bizottságának társelnöke volt.

A pontszámok összesítése alapján ketten értek el kimagasló eredményt: *Denke Virág*, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem és *Papp Erika*, a Békéscsabai Tanítóképző Főiskola hallgatója. Az összesen huszonegy fős mezőnyben rajtuk kívül még ötven dolgoztak dicséretes eredménnyel; ábécérendben a következők: *Fábián Melinda* (egri tanárképző főiskola), *Laczko Krisztina* (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest), *Molnár Barbara* (Tanítóképző Főiskola, Budapest), *Papp Árpád* (Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár) és *Váradi Ágnes* (ELTE Tanárképző Főiskola, Kar).

P. E.

Higgadtság, a kibeszélés mámore, „politikai diliflepní”

A mai politikai szlengről

Ha csak belelapozunk az újságokba, kinyitjuk a rádiót (vagy a vízcsapot), rögtön észrevesszük, hogy új politikai frazeológia, szleng jelent meg. Mások a szavak, a frazeológia, sőt a hangvétel, a szokások is.

A politikai hangvétel, szleng természetesen minden politikai kurzusban más és más; éppen ezért olykor vissza is térhetnek egyes elemek, emlékeket ébreszthetnek. Sőt azt is mondhatjuk, hogy egy politikai berendezésen belül is vannak szakaszok (költői: évszakok), amikor bizonyos szókészlet az előtérbe tolakodik, valamilyen határozott hangvétel uralkodóvá válik. Az „elmúlt rendszer” politikai frazeológiáját sem lehet végig azonosnak tekinteni. A hihetetlen és hitetlen hazugságtól, a félig kimondás útvesztőin át a végső eluralkodó politikai szennilitásig vezetett az ív. Gondoljunk csak a „dicsőséges forradalmunkból” napok alatt átalakult „véres ellenforradalomra”, vagy a későbbi időszakból az „Aki dolgozik, boldogul” hazug jelszávára, illetve a „Jó úton haladunk, de vannak még kisebb hibák” elerőtlenedő, hiteltelenné váló kijelentésére. Az „elmúlt rendszernek” a politikai nyelvhasználatra tett legnagyobb hatása mégis az, hogy a közéleti, politikai nyelv igazságtartalmát az emberek többsége megkérdőjelezte; ez lényegében elvált a hétköznapi emberek józan gondolataitól. A tömeg java része bölcsen hallgatott, és befelé mosolygott a „tudom, hogy tudom, hogy tudjuk” elve alapján. Így lett a nyelv – lilyés szavaival – az „összemosolygás nyelve”, ezért tanultak meg az emberek a sorok között olvasni, ezért van hihetetlenül nagy szerepe máig a szóbeszédnek, amely jól bevált és beigazolódtatott módszer az elhallgatott információk pótlására vagy kiszivárogtatására, s ezért hisznek ma is kevesen a hivatalos szavaknak.

A más hangot a kádári korszakban kevés helyen találhattuk meg. Ilyen volt a nyugati magyar irodalom és publicisztika nyelve, de ez kevesekhez jutott el. Részben ilyen volt a Szabad Európa Rádió „hangja”, de erre is egyfajta merevség volt jellemző, ezért sokan rámondták: „Ezek is ugyanúgy beszélnek, csak más előjellel!” S ilyenek számított a nyolcvanas évek elejétől a hazai saamlitka irodalom. Emlékszem, hogy 1980–1981 táján mekkora információéhséggel olvastuk el egy-egy éjszaka a kölcsönkapott Beszélőket.

Az 1988–1990-es „hosszú, csendes rendszerváltás” sokféle nyelvi hagyományt elevenített föl. És csaknem elsőpörte a régi frazeológiát. Ezt remekül meglovagolta a sajtó és a bulvárirodalom. Kétségtelen, hogy ennek fölismeréséhez is kellett némi politikai és stílusérzék; korábban már már azt hihettük, hogy negyvenéves hallgatás után ez a stílus többé föl nem eleveníthető.

A politikai nyelvhasználatban megindult a nevek, a szavak „leváltása” – gondoljunk csak az utcanév-változtatásokra, a megszólításcserékre, illetve a végtelenül lejáratos, leegyszerűsítésekkel huzugá formált politikai-ideológiai terminusok fölfedezésére és levetésére. Sokakban megfogalmazódott: a szavak jelentésével nem lehet mindörökké hazug módon operálni; egyszer levetik magukról a rájuk aggatott, ideológiával nyakonöntött sallangokat.

Az új politikus nemzedék(ek)nek nyilvánvalóan új politikai nyelvet kell teremteniük. S ez már javában formálódik. Nyílt terepe volt ennek az utca, a tömegkommunikáció a népszavazások, országgyűlési választások során. Régen elfeledteknek hitt, illetve egysíkúra egyszerűsödött politikai nyelvi műfajok keltek új életre: a jelszavak, a szópárbajok, a pártprogramok. Újabbban a parlamenti közvetítések is megannyi nyelvi tanulsággal szolgálnak.

A mai politikai nyelvhasználatban egyszerűen fedezhetjük föl a kimondás mámorát, az elemi erővel kítőző elfojtott feszültségek olykor gát nélküli felszínre törését, de megtalálható a higgadt, korrekt stílus is. A kádári lassú, kimért, sokszor túlszabályosított (lát-ja) beszédstílus nyomokban ugyancsak feltűnik, bár meglehetősen a perifériára szorult. (Pedig egy időben úgy látszott, hogy iskolateremtő: bőven akadtak követői.)

A kibeszélés mámorából fakadnak a harsány, sokszor kellően meg nem fontolt kijelentések, amelyek azután magyarakodásra, szövegelemzésre kényszerítenek. Sokszor halljuk manapság: „En nem azt mondtam...”, „En nem olyan szövegösszefüggésben mondtam...”, „Egyoldalúan ragadtak ki idézeteket a szövegeimből...” stb. Ez természetesen sokszor igaz is, hiszen egy-egy frappáns, indulatoss mondat sokkal inkább megmarad az ember emlékezetében, s ennek kiragadása és más szövegösszefüggésbe helyezése olyan tartalmat is sejtethet, amely távol állt a szónok eredeti gondolatától.

Minden sokszínű politikai porondon feltűnik a durva leegyszerűsítés, a demagogia, a szavakkal ígéretés, a harsányság. Úgyesen használt „csúsztatások”, retorikai fordulatok valóban képesek a szónokot (vagy hordószónokot) még vesztes pozícióból is indulva népszerűvé tenni, számára híveket toborozni. (Egy nyelvész össze tudna állítani 5–6 elemből olyan szöveget, amellyel egy piac közönségét rövid idő alatt eljénzésre vagy púfolásra lehet fölbiztatni. Persze nyelvészek sem kell ehhez lenni, mint azt sokszor tapasztaljuk.)

A harsányság a más nézetten állókból sokszor az iróniát, sőt a kegyetlenül éles kritikát is kiváltja. Ezért fordulhat elő, hogy a híradóban „politikai diliflepnivel” bélyegzi meg az egyik politikus a másikat, s a szópárbaj később is folytatódik. Az irónia mint stílusjegy megjelenése a politikai nyelvhasználatban egyébként üdvözlendő részben azért, mert nyelvi lelemény, szín, részben azért, mert gondolkodásra sarkall, mert intellektuális vita-eszköz.

Főleg a fiatal politikusoknál figyelhető meg a hadaró, felfokozott beszédtempó, amely sokszor a nehezen érthetőségbe csap át. Általános nyelvi tünet, nyelvi tény, hogy a beszédtempó fokozódik, élettritusunkkal együtt a beszédünk gyorsabbá, dinamikusabbá válik. Másodszorban kortünet is ez, a fiatalság beszédmódjának jellemzője. Harmadsorban politikai ambíciókat is tükröz, különösen a már emlegetett „kádári lassú beszédmóddal” szemben.

A mai politikai szleng palettáján újból megjelent a régi terminológiák, paradigmák fölevenítése (polgármester, vár-

megye, alispán – sok-sok „nyelvi vita” folyt erről is a parlamentben).

Az országgyűlési szónoklatok, vitavezetések között föltűnik egy régi, veretes, pontosságra és korrektségre törekvő hang, s véleményem szerint megszületőben van egy újfajta fennkölt patetikus hang, amely a szinte teljesen fölszámolt keresztényi értékrenden és magyar nyelvi hagyományon alapul. Kétségtelen, hogy ez a „közbülső” politikai nyelvhasználat az, amely leginkább nyugalomra int, békét és megfontoltságot sugall, legkevésbé kelt viharokat.

Persze akadnak bőven furcsaságok. Az augusztus 20-i híradóban – az egyébként rendkívül kulturált, visszafogott, szépen beszéző – műsorvezető az „imáinkba foglaljuk” fordulatot használta. Bizonyára megszokjuk majd ezt is, s egyszer el kell kezdeni a nyelvi „rendszerváltást”...

Mostantól – mint azt a fentiekben is láttuk – nem egyféle politikai nyelvhasználat lesz Magyarországon. Tréfásan úgy is mondhatjuk: „Ahány párt, annyi nyelvhasználat”. Nyilvánvaló, hogy sokféle szleng, hangszín keveredik majd. S természetesen így van ez rendjén. Elviselehető a hordószónok is; ha nem miniszteri székéből szól, ha nemcsak ő szól. Értékeljük az intellektuális iróniát. És mindannyian várunk egy kiegyensúlyozott, higgadt, világos, emelkedett és a nyelv erejébe vetett bizalmunkat visszaadó politikai nyelvre, amely föltehetően európai hangvételű lesz.

Recipe hordószónokoknak (À la carte)

Kezdd hatásszünettel! Mélyen nézz a szemekbe, vonultasd végig tekinteted a környezetet! Sugalld: „Igen, tudom, amit ti is tudtok!”

Majd tégy föl „húsba vágó” kérdéseket: „Úgye, nem olcsó a hús?”, „Az olcsó húsnak meg – úgye – híg a leve!”

Elidőzhetsz egy kicsit a jelenlévők társadalmi státusán, hovatartozásán, földrajzi helyzetén. A táj történelmi hagyományai (honfoglalás, tatárdúlás, törökűlás, felszabadulás stb.) különösen fontosak lehetnek.

Szödd bele a kommunistákat! Negyven év, országlás, tönkretétel, mégis itt vannak, röhögnek a markukba. Akkor len-dülj bele, ha eljeneznek, egyébként ugorj más témára!

Jó szavak: állampárt, kommunizmus, 40–70 év, terror, diktatúra, rémuralom, megfizetünk, elszámoltatunk, Rózsadomb, kiváltások.

Még jobb szavak: demokrácia, magántulajdon, polgár, erkölcs, hit, föld, buza, kenyér, ima, nép, dicső forradalmunk stb.

Jó töltelékelem: úgy gondolom, azt hiszem.

Ne feledd: közben biggyeszd le a ajkad, emeld föl kezéd és hangod, tarts hosszú hatásszünetet, s rövid, pontos mondatokat vágj oda!

Háírsd el a tapsot! Titkold, hogy élvezed!

Balázs Géza